

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NE AİT İMAMET VE HİLAFET RİSALESİ'NİN MUHTEVA VE ŞEKİL AÇISINDAN İNCELENMESİ

**Configuration And Content Analysis Of Imamate And Caliphate
Pamphlets Belonging To The Committee Of Union And Progress**

Alpaslan DEMİR*
Taner ASLAN**

Özet

İttihat ve Terakki Cemiyeti, düşünce ve amaçlarını, yayınladığı risalelerle duyurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda 1315/1896-1897 tarihinde Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti matbaasında basılarak yayınlanan İmamet ve Hilafet Risalesi'nde Cemiyet'in imamet ve hilafete dair görüşleri ele alınmıştır. Yaptığımız bu çalışma risaleyi şekil ve muhteva açısından incelemektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1895 tarihli nizamnamesinin 21. maddesine göre neşredilmiş olan Risalede, hilafet ve imamet meseleleri, İslam mezheplerine göre imam seçmenin şartları ele alınmakta ve ulü'l-emre itaat konusuna değinilmektedir. Yazar, imamet ve hilafete dair görüşlerini İslam tarihinden örnekler vererek izah etmektedir. Risalede meşrutiyet, cumhuriyet, meclis ve meşveret kavramlarından da bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Risale, İttihat ve Terakki Cemiyeti, İmamet ve Hilafet, Meşrutiyet, Meclis.

Abstract

Committee of Union and Progress tried to announce their thoughts and goals by means of the pamphlets they published. So the imamate and caliphate pamphlets and the thoughts about imamate and caliphate, which were published in the printing house by the Ottoman Committee of Union and Progress in 1315/1896-1897, were analyzed. This study works on the pamphlet on the basis of configuration and content. According to the pamphlet of the Committee of Union and Progress, which was published in the article of 21 in 1895, the issues of imamate and caliphate according to the Islamic orders, the necessities of electing imam, and the obedience to rules determined by the Sharia scholars, were all scrutinized. The author clarifies his thoughts of imamate and caliphate with the examples of Islam history. In the pamphlet it is also mentioned about the terms of constitutional monarchy, republic, assembly and consultation.

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat.
alpaslandemir@yahoo.com.tr

** Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Kampus/Aksaray. taner.aslan@aksaray.edu.tr

Key Words: Pamphlet, Committee of Union and Progress, İmamate and Caliphate, Constitutional Monarchy, Assembly.

Giriş

İttihat ve Terakki Cemiyeti, fikirlerini Cemiyet adına imzasız neşredilmiş bazı risalelerle duyurmaya çalışmıştır. Bu risaleler, Jön Türklerin siyasi ve fikri yapısını ifade etmesi açısından büyük ehemmiyet arz etmekle birlikte, Jön Türklerin siyasî fikirlerini anlamak açısından da hususi bir öneme sahiptir. Jön Türklerin bilinen ilk risalesi *Vatan Tehlikede* risalesi olup 1895 yılında Paris’te taşbaskı şeklinde basılmıştır. Risalenin kapağında İttihat ve Terakki Cemiyeti nizamnamesinin 21. maddesine¹ göre neşredildiği bilgisi yer almaktadır.² Bu Risale, aynı maddeye göre neşrolunan *Neler Olacak* isimli risaledeki fikirlerle benzerlikler ihtiva etmektedir. *Neler Olacak*, Mısır’da 1314/1897-1898 yılında neşredilmiş olup 24 sayfadan ibarettir. Cemiyet’in imzasız olarak neşretmiş olduğu diğer bir risale de *Hayye ale’l-Felâh*’tır. Taşbaskı olarak ve baskı yeri belirtilmeden neşredilmiş olan risale 1325/1907-1908 tarihli olup 31 sayfadan ibarettir. Cemiyet’in neşretmiş olduğu başka bir risale ise *Cemiyet-i Cedide-i Osmaniyye*’dir. 1889 tarihli risalenin basım yeri belli değildir. Cemiyet’in yayınladığı risaleler arasında muhteva açısından büyük benzerlikler bulunmaktadır. Benzer fikirler birkaç risalede tekrar edilmiştir. Örneğin Meclis-i Mebusan’ın açılıp, Kanun-ı Esasi’nin yürürlüğe konmasına dair fikir, *İmamet ve Hilafet Risalesi*’nde (s. 32-46) ve *Cemiyet-i Cedide-i Osmaniyye*’de (s. 11-12) benzer şekilde geçmektedir.

Bu çalışmada, Cemiyet’in çıkarmış olduğu risalelerden *İmamet ve Hilafet Risalesi* hem şekil hem de muhteva açısından incelenecektir.

1. Şekil Açısından İncelenmesi

¹ İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1895 yılındaki nizamnamesinin 21. maddesi şu şekildedir; “*Dersaadet meclis-i idaresi gerek Avrupa ve gerek heyet-i Osmaniye efkârı üzerine tesirat-ı nafia vücuda getiren neşriyatla bulunabilecek efradın kudreti kalemiye ve ilmiyece en mümtazlarından birkaçını münferiden veya müçtemian memalik-i ecnebiyye i’zâm ile Cemiyet’in mürevvic-i efkârı olmak üzere gazete ve sair evrak çıkarıp intişarını şubât-ı Meclis idaresiyle umum efrada ihbar ve memalik-i Osmaniyye’ye idhâl ve efrada tevzi esbabına teşebbüs edileceği gibi mümkün olduğu halde dahil-i memlekette dahi serbesti-i matbuatın istihşâline muvaffak oluncaya değin hafiyyen böyle gazete ve evrak-ı nâfia-i saire neşrini müteahhid olacaktır.*”, (İbrahim Temo (1939), *İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Teşekkülü ve Hidemât-ı Vataniye ve İnkılâb-ı Millîye Dair Hatırâtım*, Mecidiye, s. 48-49.).

² İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin *Vatan Tehlikede* isimli risalesi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ali Birinci (2001), *Tarih Yolunda*, İstanbul: Dergah Yay., s. 100-116 ve ayrıca bkz. Ali Birinci (1988), “*Vatan Tehlikede*”, *Tarih ve Toplum*, S. 54, Haziran, s. 9-14.

İmamet ve Hilafet Risalesi, Kanun-ı Esasi gazetesinde “*Risâle-i Hilâfet ve İmâmet ve Rehber-i Necât-ı Ümmet*” adıyla neşrolunduktan sonra, risâle şeklinde 1315/1897-98 tarihinde Mısır’da Kanun-ı Esasi Matbaası’nda basılmıştır. Fakat eserin kapağının Osmanlı İttihat ve Terakki Matbaası’nda basılması tercih edilmiştir. Eserin hiçbir yerinde belirtilmemekle birlikte, risalenin Hoca Hayret Efendi tarafından kaleme alınmış olması muhtemeldir.³ Risale propoganda amaçlı bir metindir. Propagandaya dönük iletişimin amacı hedef kitlede tutum değişimi oluşturabilmektir. Propagandayı anlamaya yönelik geliştirilmiş olan kuramlar da bunu açıklamaya çalışır. Bu bağlamda iletişimde başarıyı dört faktör etkiler. Bunlar mesajın kaynağına ait özellikler, iletişimle ilgili özellikler, hedef ögesinin özellikleri ve ortamın özellikleridir. Belirtilen faktörlerden birincisi, yani kaynağın özellikleri iki yönüyle önemlidir ki, bunlar da inanırlık ve beğenmedir. İnanırlık, kaynağın uzman olması ve aynı zamanda güvenilir bir kişi olması gibi iki özelliği barındırır.⁴ Bu noktadan hareketle, metni kaleme aldığımızı düşündüğümüz Hoca Hayret Efendi hakkında mevcut yeterli bilgi olmaması nedeniyle bu özellikler konusunda her hangi bir şey söyleyemiyoruz. Fakat İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin daha yaygın olduğu elit kesim kadar kendilerine destek verilmesi konusunda halkı da hedef aldığı ve halifelik gibi bir makamın, en azından Osmanlı için, sosyal sınıf ayrımı yapılmadan kişilere sorgulatılmaya çalışıldığı düşünüldüğünde, bu metnin yazarının bu alanda uzman olması gerektiği fikri akla yatkın gelmektedir. Nitekim risalenin kapağında eseri kaleme alan kişinin gizli ve görünür ilimlerde çok geniş bilgi sahibi, fakihlerin ünlüsü ve kelam sahibi bir zat olduğu belirtilmektedir.⁵ Boyu 21 cm, eni 14,5 cm, fiyatı 5 kuruş (1 frank) olan ve 49 sayfadan oluşan eser, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin imamet ve hilafete dair görüşlerini içermekte ve bu risalenin ümmetin kurtuluş rehberi olduğu özelliklerle vurgulanmaktadır.

Risale, giriş, iki bölüm, sonuç ve hususi düşüncelerden oluşmaktadır. Giriş bölümünde eserin yazılma sebebi üzerinde durulmuştur (s. 2-5). Birinci bölüm “*İmâmet ve Hilâfet beyânında olup*” (s. 6-24) yazar tarafından konuyu iki kısımda ele almıştır. Birinci kısım iki bahsi içermektedir. Birinci bahis “*Ta’rif-i imâmet beyânında*” (s. 6) iken, ikinci bahis “*Nasb-ı imâmın vücûbı beyânında*” (s. 7-11) yani imâm tayininin gerekli olup olmadığı hakkındadır.

³ Mehmet Kadri Nasih’in kaleme almış olduğu *Sarayih* isimli eserin 157. sayfasında buna dair bir bilgi mevcuttur, bkz. Mehmet Kadri Nasih (1911), *Sarayih*, Paris: Librairie Geuthner.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Çiğdem Kağıtçıbaşı (2006), *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul: Evrim Yay., s. 184-190.

⁵ “*Ulûm-ı zâhire ve bâtnede yed-i tûlâ sahibi, fahr-i fukahâ-yı enâm, ser-firâz-ı ehl-i kelâm bir zât-ı sûtûde-sıfât tarafından tertîb ...*”, (*İmâmet ve Hilâfet Risalesi*, s. 1).

İkinci kısmın başlığı “*Şurût-ı imâmet beyânında*” (s. 11-24) olup konusu imamlığın şartlarıdır. Risalenin İkinci bölümü “*Ulü’l-emre itâ’at ve usûl-ı meşveret beyânında*” başlığı altında iki kısma ayrılmaktadır. Birinci kısım “*Ulü’l-emre itâ’at*” (s. 24-32), ikinci kısım ise “*Usûl-ı meşveret*” (s. 32-35) başlıkları altında verilmiş ve emirlere itaat ile meşveret usulü irdelenmiştir. Bunları “sonuç” kısmı (s. 35-46) ve “hususî düşünceler” (s. 46-48) başlıklı üç sayfalık değerlendirme kısmı izlemektedir. Risalenin son sayfası olan 49. sayfa ise yanlış-doğru cetveline ayrılmıştır.

2. Muhteva Açısından İncelenmesi

Risalenin giriş bölümü eserin niçin yazıldığıının açıklandığı bölümdür. Yazar bu kısımda hilafet ve imamet (başkanlık) meselesine değinerek ulü’l-emre (hükümdara) itaat konusunu irdelemektedir. Meşveretin İslamiyet’teki önemini vurgulayan yazar, bu sağlam esaslara dikkat edilmesiyle *Hükümet-i İslamiye* unvanının alındığını ifade ederek, adaletin ve nizamın kısa sürede yaygınlaştırıldığını ve dağıtıldığını söylemektedir. Yazar, sonradan ortaya çıkan zorba hükümdarların meşveret usulünü terk ederek, keyfi uygulamalara gittiklerini, bu esasları suiistimal ederek idareyi toplumun değil, kendi menfaatleri doğrultusunda kullandıklarını belirtmektedir. Diktatör hükümdarların, keyfi ve zorba idarelerini devam ettirebilmek amacıyla çıkarlarına hizmet edenlerle birlikte olduklarını, statükoya karşı çıkanları ise idareden uzaklaştırarak yok etmeye çalıştıklarını ifade eden yazar, bu türlü yönetim anlayışının sonucunda bütün dünyanın gıpta ettiği adalet ve fazilet düzeninin bozulduğunu, böylelikle mukaddes bir hükümetin adeta bir vahşi hükümet haline dönüştüğünü söylemektedir.

Yazara göre, zorba idareciler toplumlara bilinçli olarak cahil bırakmakta ve bu suretle kendi idarelerine biat etmelerini sağlamaktadır. Zulüm idaresinin halkı, düşüncelerini ifade edemeyecek hale getirerek, zulme karşı direnecek şuurlu bir toplumu ortadan kaldırdığını ve aynı idarenin şeriatta mevcut olan hükümdara itaat emrini çok iyi kullandığını vurgulamakta, necip milletimizin cahil bırakılmasıyla imamet zalim hükümdarlara mahsus bir keyfi idare ve ulü’l-emre itaati de sultanlara körü körüne boyun eğmekten ibaret zannettiğini ileri sürmektedir. Yazar “necip milletimiz” ifadesiyle Türkleri değil, genel anlamda bir Osmanlı milletini kastetmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, en azından başlangıçta,

imparatorluğun kurtuluşu için ortak vatan şuuruyla padişaha bağlı bir Osmanlıcılık siyaseti takip etmiştir.⁶

Yazar, bu girişten sonra asıl maksadını belirten konuya girmiş ve Abdülhamid idaresini zalim bir idareye benzetmiştir. Ona göre Abdülhamid devrinde Müslümanlar uygarlık açısından geri kalmış ve medeniyetin nimetlerinden yararlanamamışlardır.⁷ Düşünmekten mahrum bıraktırlan halk,⁸ Kuran'ın kendilerine vermiş olduğu hürriyet ve eşitlikten habersiz olarak ulü'l-emre itaat etmenin vacip olduğunu ifade etmekte ve bunu da Abdülhamid'in bizzat kendisi istemektedir.⁹ Halkın “Biz onun (Abdülhamit'in) emrinden başka bir şey tanımayız, onun yolunda malımızı ve canımızı fedaya mecburuz” gibi cahilce ve yerli yersiz sözler sarf ettiklerini belirten yazar, bu durumun aydınları ümitsizliğe sevk ettiğini, fakat buna rağmen bazı vatanperverlerin gayretleriyle son zamanlarda milletin yavaş yavaş uyandığını, hilafet, imamet ve ulü'l-emre itaat ve

⁶ Engin Deniz Akarlı (1972), “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki Nüfusunun Dini ve Irki Birleşimi”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, S. 59, Ağustos, s. 17; Salahi R. Sonyel (1993), *Minorities And The Destruction of The Ottoman Empire*, Ankara: TTK, s. 152.

⁷ II. Meşrutiyet öncesinde bu görüş birçok hürriyet taraftarlarının ortak düşüncesidir. Meclis-i Tıbbiye birinci azası Dr. Esat Paşa, H. Hazik'in “*Hürriyet*” adlı risalesine yazdığı takrizde, “*istibdat*” idaresinin memleketi felakete düşürdüğünden bahsetmektedir. “*Devr-i istibdatta vatanımız kurtuluş ümidinden mahrum gayet vahim bir marazla malul, ölüm döşğinde yatan bir hasta gibi idi.*”, (Dr. Esat Paşa (1324), *Hürriyet, Adalet, Müsâvât*, Dersaadet: Mekteb-i Fünun-i Tıbbiye-i Askeriye Matbaası, s. 8.). İslamcı aydınlardan Mehmet Atif ise “*Zülüm, isâet, gadr, hyânet, zillet meskenet fâkr u zürüret betâket u atâlet, harâb-ı memleket ve cehâlet-i ümmet gibi şeylerin istibdadın eseri*” olduğunu belirtir, (Mehmet Atif, “*Medeniyet-i Şer'iyye, Terakiyât-ı Diniyye*”, *Beyanülhak*, C. 6, Numara 150, 6 Mart 1328/18 Mart 1912, s. 2672.).

⁸ Derviş Vahdeti ise, istibdadın hür düşüncenin önünü tıkadığını “*İstibdad bizi cahil bıraktı*” cümlesiyle ifade etmektedir, (*Volkan*, S. 68, 24 Şubat 1324/9 Mart 1909, s. 4).

⁹ Bu görüş Jön Türk yayımlarında da sıklıkla işlenmektedir. Jön Türk yayımlarından *Şura-yı Ümmet*'te yer alan “*Kanun-ı Esasi*” başlıklı yazıda “*istibdat*” idaresinin maddi gelişmelerin önündeki en büyük engel olduğu ileri sürülmüştür. “*İdare-i keyfiyye ve müstebidde mani-i terakki ve temeddündür*”, (“*Kanun-ı Esasi*”, *Şura-yı Ümmet*, S. 128-129, 19 Kanunusani 1323/1 Şubat 1908, s. 12). Jön Türk yayım organlarında Abdülhamid idaresi “*idare-i müstebidâne*”, “*idare-i zâlime*”, “*keyfe mayeşa zulüm*” ve “*istibdâd-ı idarî*” şeklinde tanımlanmaktadır, (“*Kanun-ı Esasi*”, *Şura-yı Ümmet*, S. 128-129, 19 Kanunusani 1323/1 Şubat 1908, s. 13; Ali Haydar Emin, “*Payitaht*”, *Şura-yı Ümmet*, Numara 199, 2 Kanunuevvel 1325/15 Aralık 1909, s. 8.). Dönemin İslamcılarının düşünceleri de Jön Türklerden farklı değildir. İslamcılar, Abdülhamid idaresini “*istibdâd*” olarak nitelemişler ve bütün şer odaklarının bu idarede toplandığını ileri sürmüşlerdir, (Seyyid Mehmet Nesim, “*İstibdat İle İlim ve Maarifet*”, *Misbâh*, Numara 1, 12 Eylül 1324/25 Eylül 1908, s. 3).

istişare kavramlarının anlamlarının öğrenilmeye başlandığını, mevcut despot idarecilerin aleyhine sözler işitilmeye başlandığını belirtmektedir.¹⁰

Müceddidîn adı verilen vatanperverler fikirlerini gazeteler yoluyla duyurmaktaydı. Ancak bu kişiler yayın yapmalarına izin verilmediğinden dolayı, zorunlu olarak İsviçre, Paris, Kahire gibi merkezlere iltica etmişler, buralarda kurdukları matbaalarda *Osmanlı*, *Meşveret*, *Kanûn-ı Esâsi* gibi isimler altında gazeteler yayımlamışlardır.

Risalede “İttihat ve Terakki” ya da “Jön Türk” isimlerinin kullanılmamış olması dikkat çekmektedir. Bunların yerine yenilikçi taraftarları ifadesine yer verilmekte, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden de hayırlı cemiyet olarak bahsedilmektedir.¹¹

Yazar, İstanbul ve diğer Osmanlı beldelerinde neşrolunan gazeteleri, yeni siyasi mevzulardan hiç bahsetmeyip, padişahın halkı oyalayıcı birtakım icraatlarını halka yayarak milletin gözlerini bağlamakla vakit geçirdiklerinden dolayı eleştirmektedir. Yenilikçilerin, Abdülhamit idaresinin menfî yönlerini gazeteler yoluyla halka anlatarak onları bilinçlendirmeye başlaması karşısında mevcut idarenin devamından yana olanlar da, ulû’l-emre itaatın lüzumu meselesini meydana atarak, yenilikçilerin bu teşebbüslerinin önüne geçmek istemişlerdir. Yazar, Abdülhamit’in halife-i rû-yı zemin olduğu için ona itaatın şer’an vacip olduğu ve bu sebeple ona karşı asla bir muhalif harekette bulunulmaması gerektiği şeklindeki akılsızca düşünceden vazgeçilmediğini belirtmektedir.¹²

¹⁰ Jön Türkler, gerek *Osmanlı* gerek *Meşveret* gerekse *Şura-yı Ümmet* gazetelerinde bu hususlara dair çıkardıkları yazılarla milletin dikkatini çekmeye çalışmışlardır.

¹¹ Jön Türklerin yayın organlarında Jön Türk ve İttihat ve Terakki Cemiyeti ismine yer verilmemiş fakat değişik tanımlamalarla Cemiyet tarif edilmiştir. Jön Türk yayın organlarından *Şura-yı Ümmet* gazetesi Jön Türkleri “*Hükümet-i meşrûta ve ıslahat-ı umumiyeye taraftarları*” şeklinde tanımlamaktadır, (“Kısm-ı Edebî”, *Şura-yı Ümmet*, Numara 35, 11 Ağustos 1319/24 Ağustos 1903, s. 3.). Genelde de hürriyet ve meşrutiyet taraftarları ifadesi kullanılmıştır, (“İsim Meselesi”, *Şura-yı Ümmet*, Numara 52, 13 Kanunusani 1319/26 Ocak 1904, s. 1-2.). İslamcılarının yayın organlarında ise “mübârek cemiyet, cemiyet-i âdile, cemiyet-i celîle, muhterem ve mukaddes bir cemiyet” gibi sıfatlarla nitelendirilmişlerdir, (İsmail Kara (1994), *İslamcılarının Siyasî Görüşleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, s. 66-67).

¹² Mehmed Murad, İttihat ve Terakki’nin önemli yayın organlarından *Mizan*’da yayımladığı makalesinde II. Abdülhamid için “*Her türlü kabiliyet ve istidad-ı fitriye mâlik muhterem bir milleti cehalette boğup mahrûmiyet-i mutlaka içinde sefil denilecek mertebesine indirdi bıraktı*” ifadesini kullanmıştır, (Mehmet Murad, “İyd-ı Millî”, *Mizan*, Numara 3, 6 Eylül 1324/19 Eylül 1906, s. 1).

Yazar, giriş bölümünün son paragrafında milleti istibdadın zulmünden ve cehaletten kurtarmak ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bir hizmette bulunmak maksadıyla İslamiyet'in muteber kitaplarından da yararlanarak iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmak üzere hilâfet ve imâmet ve ulü'l-emre itaât ve usûl-i meşverete dair bir risâle kaleme aldığını ifade etmektedir.¹³

Risalenin “imamet ve hilafet” konusunun tartışıldığı birinci bölümü iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısmın ilk bahsinde imametın tanımı yapılmış ve imamet iki açıdan tarif edilmiştir. Birinci tarife göre “imamet, din ve dünya işlerinde umuma reislik etmektir.” İkinci bakış açısı ise, imameti, “kendisine uyma yani tabi olma, bütün ümmete vacip olur derecede din-i mübini meydana koyma ve milleti himaye hususunda Hz. Muhammed'e vekillik etme” olarak değerlendirmektedir.¹⁴ Yazara göre ikinci tarif birinciye göre daha doğru ve üstündür. İkinci bahis ise imâmî (başkanı) seçmenin gerekliliği hakkındadır. Burada mezheplere göre imam seçmenin İslam hukuku ve akla göre zorunlu olup olmadığı ele alınmaktadır. Yazarın buradan Abdülhamit idaresinin aklen ve şer'an caiz olup olmadığı hükmüne ulaşmak istediği sonucunu çıkartabiliriz.

Birinci bölümün ikinci kısmı imamlığın şartlarına ayrılmıştır. Burada imamete seçilme yetisi olan ve seçilmeye hak kazanacak kimsenin birtakım şartlara haiz olması gerektiği konusunda fakihlerin (muvahhidîn) genellikle hemfikir olduğundan bahsedilmektedir. Yazarı bunu, aşağıdaki beş şart (vasıf) şeklinde ele almıştır:

1. Seçilecek imamın dini emirleri hakkıyla yerine getirebilmesi ile dinin usul ve teferruatı konusunda müçtehit olması gerekmektedir. Zira imametın en önemli maksatlarından birisi şer'î delilleri ortaya koymak, şüpheleri gidermek ile inanç ve itikadı korumak, şer'î hükümleri ayırt edebilmek, devlet işlerini neticelendirmek ve halk arasındaki düşmanlıkları kaldırmak olup bu şartları taşımayan bir kimse ise imam olamayacaktır.

¹³ “Binâenaleyh hem milletimizi şu girdâb-ı dalâletden ve vadi-i cehâletten kurtarmak ve hem de bu cemiyet-i hayriyyeye nacizâne bir hizmetde bulunmak maksadıyla kütüb-ı İslamiyye'mizin muteberlerinden hülâsa ederek iki bab ve bir hâtimeyi müştemil olmak üzere hilâfet ve imâmet ve ulüemre itaât ve usûl-ı meşverete müteallik bir risâle tahrir ve tesirini Hüda-yı müte'âl hazretlerine tefvîz eyledim ve bi'l-lahi't-tevfik.”, (İmâmet ve Hilâfet Risalesi, s. 5).

¹⁴ “Birinci ta'rif - “İmâmet” din ve dünya umûrunda riyâset-i âmmedir. İkinci tarîf - “İmâmet” kendisine ittibâ', kâffe-i ümmete vâcib olur derecede din-i mübini ikâme ve havza-i milleti hıfz ve himâye hususunda Resûl-i aleyhisselâma hilâfet ve vekaletidir.”, (İmâmet ve Hilâfet Risalesi, s. 6).

2. İmam ülke işlerini, harp ve sulhu iyi idare etme, İslam ordusunu tertip ve tanzim etme ve sınırları korumaya muktedir olabilmek için basiret sahibi ve verdiği kararlarda tutarlı olmak durumundadır.

3. Bir imamın, savaşlarda ve harp mevzilerinde sebat ile İslam memleketini korumaya ve milleti düşmanın tecavüzünden himayeye kadir olabilmesi için cesur, kuvvetli ve yürekli olması gerekir.

4. İmam, idare ettiği halka zulüm yapmamak için adil olmak zorundadır.¹⁵

5. Erkeğin yaratılış gereği kadından üstün ve mükemmel olmasından dolayı imamlar erkek unsuru içerisinden seçilmelidir.

Bu şartlar imamı seçmenin vacip olduğunu söyleyenlerin ittifak ettikleri şartlardır. Fakihlerin ihtilaf ettikleri şartlar ise şunlardır:

1. İmam olacak kişinin Kureyş'ten olması. Bunu bütün ehl-i sünnet ve'l-cemaat fakihleri ile bazı Mutezile şart koşmuşlardır. Bunlar düşüncelerini Hazreti Muhammed'in "*el-eimmetü min-Kureyşin*" (*Hep imamlar Kureyş kabilesinden olur. Başka kabileden olmaz*) hadisine dayandırmaktadırlar. Nitekim onun vefatından sonra ashap bu hadise göre hareket etmiştir.¹⁶

2. Şiî muvahhidler, imam olacak zatın Kureyş'in Ben-i Haşim koluna, yani Peygamber sülalesine mensup olmasını şart koşmuşlardır.

3. İmamiye kolu, imam olacak kişinin dinî konulara dair bütün usûl ve teferruâtı kuvvet ile değil bilfiil bilmesi gerektiğini şart koşmuştur.

4. Gulat-ı Şia (Şiaların aşırı uçları) fakihleri, imam olacak kişinin elinde mutlaka mucize zuhur etmesi gerektiğini ileri sürmüşler ve

¹⁵ Ali Suavi, daha 1870 yılındaki bir makalesinde konu hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir: "*Kur'ân bize meselâ mülkte adalet ediniz, insâf ediniz, ihkâk ediniz, diye emrediyor. İşte bu miktardır bu. Yoksa bize memleketi şöyle vilayetlere, sancaklara, kazalara taksim ediniz, şöyle şöyle 228 bend üzere idare nizâmnamesi yapınız ve şu kadar bendlerde zaptiye kanunu yapınız demez ve hakeza... Vakit ve hâle ve memleketin coğrafyasına mutâbık tafsilât vermez ya. Halbuki bir mülkü idare ve zapt için nizâm ve kanun gelmez mi?*", (Ali Suavi, "Yarım Fakih Din Yıkar", *Ulum*, C. 2, Numara 17, 19 Nisan 1286/1 Mayıs 1870, s. 1047-1048).

¹⁶ Hazreti Muhammed'in vefatının ertesi günü toplanan ashapın bir halife tayin etmek için tartıştıkları sırada, Ensâr temsilcileri "*Bir emir bizden, bir emir de sizden olsun*" önerisinde bulununca, Hazret-i Ebubekir "*el-eimmetü min-Kureyşin*" hadîs-i şerifini hatırlatarak, imamlığın Kureyş'e mahsus olduğunu ortaya koymuştur. Bunun üzerine sahabenin tamamı bu hadîse uyarak imamlığın Kureyş'ten olmasını kabul etmişlerdir, (*İmâmet ve Hilâfet Risalesi*, s. 13).

imamın masumiyetinin (günah işlememesinin) teslimi ve imamlığa seçilmesinin ancak mucize göstermesiyle mümkün olacağını savunmuşlardır.¹⁷ Bu görüşe göre mucize göstermeyen bir kişi imamlık vasfına sahip olamamaktadır.

5. İmâmiye ve İsmailiye kollarına göre ise, imam olacak kişi hatasız olmalıdır.

Risalede çeşitli İslam mezheplerine göre imam olabilmenin şartları bu şekilde ortaya konulduktan sonra, dönemin halifesi II. Abdülhamid'in söz konusu şartları haiz olmadığı sonucuna ulaşılmak istenmiştir. Nitekim İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bazı yayın organlarında yayımlanan birtakım makalelerde Abdülhamit'in halifeliği sorgulanmış ve hilafet kurumu, adı geçen padişahın idaresini ortadan kaldırmak için araç olarak kullanılmıştır. Bunlar Abdülhamit yönetimini "idare-i müstebîdâne", "idare-i zâlîme", "keyfe mâ-yeşâ zulüm" ve "istibdâd-ı idarî"¹⁸ şeklinde kötüleyecek kadar ileri gitmişlerdir. Eleştiriler bu kadarla sınırlı değildi. Jön Türkler Abdülhamit'in baskı rejiminin ülkeye, hürriyete ve hatta dine büyük zarar verdiğini, bu sebeple halifeliğinin meşru olmadığını içeren fetvalar yayımlamışlardır.¹⁹ Kısacası, istibdad yönetimini kuran bir şahsın halifelik makamında bulunmasının doğru olmadığını savunmuşlardır.²⁰

Risalede, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürcani'nin Şerh-i Mevakıf²¹ adlı eserinden özetle verilen bilgiye göre dinin yüksek emirlerini ve Müslümanların hallerini düzene koymak için imametın bütün şartlarını taşıyan bir imam seçmek ümmete vacip olduğu gibi, dinî ve dünyevî işlerde düzensizliğe yol açtığı durumlarda onu düşürmek ümmete yine vaciptir. İmamın azlinden dolayı fitne ve fesatın çıkacağı muhakkak olmasına rağmen emir böyledir. Zira imamın makamında bulunduğu esnada

¹⁷ Masumiyet sadece peygamberlere özgü bir sıfattır. Bu konuda bkz. Muhammed Bakır b. Muhammed Taki b. Maksud Ali Meclisi (1983), *Bihar'ü'l-Envari'l-Camia Li-Düeri ahbari'l-Eimmeti'l-Ethar: Tarihü'l-Enbiya*, C. 11, Beyrut: Müessesetü'l-Vefa, s. 89 ve Sadeddin Mesud b. Ömer b. Abdullah Teftazani (1989), *Şerhü'l Makasid*, C. 5, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, s. 49-50. Bu bilgileri verdiği için Dr. Süleyman Koyuncu Beyefendi'ye müteşekkirimiz.

¹⁸ "Kanun-ı Esasi", *Şura-yı Ümmet*, Numara 128-129, 19 Kânunısânî 1323/1 Şubat 1908, s. 13; "Payitaht", *Şura-yı Ümmet*, Numara 199, 2 Kânümevvel 1325/15 Aralık 1909.

¹⁹ "Fetva", *Osmanlı*, Numara 58, 2 Nisan 1316/15 Nisan 1900, s. 1.

²⁰ BOA., Y.PRK.EŞA., 37/29.

²¹ *Şerh-i Mevakıf*, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürcani'nin (öl. 816/1413) akaid ve kelama dair Arapça kaleme aldığı meşhur bir eseridir. Eser, 1311'de İstanbul'da basılmıştır, (Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürcani (1311), *Şerh-i Mevakıf*, İstanbul.).

çıkan fitneler, azledilirken azline karşı çıkanların meydana getirdiği fitnelerden daha büyük olacağı için ehven-i şerri seçmek en uygun hikmet ve selamet sebebi olacaktır. Risalenin yazıldığı dönem ve şartlar göz önüne alındığında, Osmanlı Devleti ve milletinin kötü duruma düşmesine sebep olduğu gerekçesiyle II. Abdülhamit'in halifelikten düşürülmesinin meşruiyetine dikkat çekmek amacıyla yazarın bu örnekleri delil gösterdiği hükmüne varabiliriz.²²

Risalede ilk halifelerin Hazret-i Muhammed'in yolundan kati surette ayrılmadığına vurgu yapılarak, çağdaş halifenin de onun gibi davranması gerektiği belirtilmektedir. İslam'da halifelik kurumuna ne ölçüde değer verildiği ve ilk halifelerin görev anlayışlarının nasıl olduğu, peygamberin ve hulefâ-yı râşidînin uygulamalarından örneklerle ortaya konmaktadır. Yazar ilk dört halifenin meşveret usulüyle seçildiklerini, hilafet makamına seçilmek için bütün şartları haiz olduklarını ve görevleri müddetince de bu makamın hakkını layıkıyla verdiklerini belirtmektedir. Dört halifenin İslam hukukunun harfiyen yerine getirilmesinde asla adalet ve hakkaniyetten ayrılmadıklarını, Müslümanların menfaatlerini gözettiklerini ifade etmektedir. Halife olacak kişilerin özelliklerinin buna uygun olması gerektiğini İslam tarihinden örnekler vererek izah etmeye çalışmıştır.

Yazara göre hilafet, dine ve millete hizmet amacını taşıdığı için İslamiyet'in ilk dönemlerinde imamlığın bütün şartlarını tamamen üzerinde taşıyan kişiler halife tayin edilmişti. Fakat dört halife döneminden sonra birtakım zorbalara ortaya çıkmasıyla imametın şartlarına riayet edilmemiş ve bu makama uygun olmayan kişiler halife tayin edilmek suretiyle hilafet müessesesi saltanata dönüşmüştür. Bundan dolayı halifeler kendi oğullarını veya kardeşlerini veliaht tayin etmeye kalkışmışlar, bunu da halka kabul ettirmişlerdir. Bütün bunların sonucunda halk, hilafeti babadan oğula geçen bir saltanat olarak görmeye başlamıştır. İmamlık için "Kureyş'ten olma" şartı ise Yavuz Sultan Selim döneminde tamamen ortadan kaldırılmıştı. Yazar, gerek Selçuklular gerekse Mısır sultanlarının halifelik iddiasında

²² Buna benzer bir düşünceyi Tunuslu Hayreddin Paşa'da görmekteyiz. Paşa "*Halifenin tasarrufu daire-i maslâhatı tecavüz edemez*" düşüncesinden hareketle, yanlış bir hüküm icra eden padişahın, ulema ve devlet ricalince uyarılmasının bir görev olduğunu öne sürmüştür. Padişahın kendisine yapılan ikazları dikkate almaması durumunda, devletin bekası için askerlerin padişahı taht-ı idaresinden indirmesi gerektiğini savunmuştur, (Sina Akşin (2001), "Düşünce ve Bilim Tarihi", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirâsı, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, C. 1, İstanbul: İletişim Yay., s. 324-327, 329; Ahmet Hamdi Tanpınar (1996), *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Yay., s. 241-242; Hilmi Ziya Ülken (1992), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yay., s. 78-79.).

bulunmadıklarını, her melikin kendi zamanlarında Abbasilerden bir halifeye itaat, hürmet ve riayeti dini bir vazife saydıklarını belirtir. “*Allah’a karşı gelmekten sakınan takva sahibi benim soyumdandır*” hadisine dayanarak hilafetin Yavuz Sultan Selim’e geçmesinde bir sakınca bulunmadığını ifade etmekle birlikte, Sultan Selim’in cihangirlik sevdasıyla halifeliği ve kutsal emanetleri gasp ederek halifelik iddiasında bulunmasını da eleştirmektedir.

Risalenin ikinci bölümü idarecilere itaat ve meşveretin esasları hakkındadır. Bu bölüm iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım idarecilere itaat ile ilgilidir. Kuran’ı Kerim’deki “*Etî‘u’l-lâhe ve etî‘u’r-resûle ve ulü’l-emri minküm*” (Ey müminler Allah’a ve Resulüne ve sizden olan idarecilere itaat ediniz) şeklindeki emrini hatırlatan yazar, bu ayette itaat etmemiz gerektiği belirtilen “*ulü’l-emr*” ile, halk arasında yaygın olduğu şekliyle sultanlar ve emirlerin değil, “*ehl-i hâl ve akd*” olarak nitelediğimiz dediğimiz alimler ve icma ehillerinin kastedildiğini ileri sürmektedir. Bunlar da Kur’an ayetleri ve peygamber hadislerinden hükümler çıkarmaya gücü yeten bilcümle ulema ve büyük müçtehitlerdir. Bu görüşünü Fahrüddin Râzî’nin söz konusu ayeti tefsirine dayandırmaktadır. Bundan dolayı yazar, ulü’l-emr ile kastedilen kişinin yöneticiler ve sultanlar olamayacağını ifade etmektedir. Zira Allah Kuran’da “*İnne’l-mülûke izâ dehâlû garyeten efsedûhâ*”²³ ayetiyle idarecileri ve sultanları kötülemiştir. Hazret-i Muhammed de konuyla ilgili bir hadisinde “*Benden sonra hilafet otuz üç sene olup ondan sonra gelenler melik-i azuzdur*”²⁴ buyurarak, halifeleri tebasına zarar veren köpeklere benzetmiştir. Bundan hareketle yazar, “*İş bu merkezde iken Cenab-ı Hakk’ın bize hitaben ‘idarecilere ve sultanlara itaat ediniz’ diye ferman buyurmuş olması nasıl sağlıklı olabilir?*” sorusunu sorarak dönemin idarecileriyle ilgili düşüncesini ortaya koymuş olmaktadır.

İkinci bölümün ikinci kısmında ise meşveret usulünün esasları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Allah, peygambere hitaben “*Ve şâvirhum fi’l-emir*”²⁵ buyurmuştur ki,²⁶ bununla dünya ile ilgili her işte ümmet ve

²³ “Hükümdarlar, bir memlekete girdiler mi orayı perişan ederler” (Neml: 27/34).

²⁴ Bu hadis kayıtlarda şu şekilde de geçmektedir: “*Benden sonra hilafet 33 senedir. Sonra ısırcı bir saltanata dönüşecek.*”, (Muhammed İsmail (1981), *Camiu's-Sahih (Sahihu'l-Buhari)*, İstanbul: Çağrı Yay., Hadis no: 3336).

²⁵ “Onlarla istişare et” (Al-i İmran: 3/159).

²⁶ İslâmcılar, “meşrutiyet-meşveret” kavramlarının İslam terminolojisinde var olduğunu savunarak, buna delil olarak da Kur’an-ı Kerim’in Al-i İmrân sûresinde geçen “*ve şâvirhum fi’l-emr*” (3/159) ve Şûrâ sûresinde geçen “*emruhum şûrâ beynehum*” (42/38) ayetlerini sıklıkla kullanmışlardır. “*Bir belde ahalisi içtimâ ile bir zâta saltanât veya hilâfet için akd-i bey’at etseler, o zât sultan veya halife olur. Ondan evvelki sultan veya*

sahabelerle istişare edilmesini istemiştir. Yazar, Râzî'ye dayanarak Resulü Ekrem'in dünyevî işlerde ümmet ve ashâbı ile istişare yapmaya emredilmiş olmasının birçok yönden faydaları olduğunu örneklerle belirtmektedir.²⁷

Yazar buraya kadar imamet ve hilafete dair görüşlerini İslam tarihinden ve Müslümanların önde gelen düşünürlerinin eserlerinden örnekler vererek açıklamaya çalıştıktan sonra, risalenin sonuç bahsine geçmiştir. Yazar sonuç bölümünde Osmanlı Müslümanlarına hitap ederek, onları II. Abdülhamit'in, halifelığının dinî ve tarihî açıdan meşruiyetini sorgulamaya ve karar vermeye davet etmektedir. Yazar, dinin en muteber kitaplarından alıntılarla imamet ve hilafet, ulü'l-emre itaat (idarecilere itaat) ve istişarenin manasını izah ettiğini belirtmektedir. Osmanlı Müslümanlarına, “*Aklınızı başınıza alın! İttifak ve ittihad ediniz. Din imamı tarafından izah edilen imamet şartlarını üzerinde taşıyan bir zatı arayınız. Eğer bulabilirsanız onu halife seçiniz. Eğer bulamazsanız Hz. Ömer'in yaptığı gibi bir istişare meclisi oluşturun. Çünkü imamet şartlarını taşıyan bir zat bulunmadığı takdirde üzerinize bir imam seçmenin vacib olmadığını ilk bölümde Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat tarafından muhaliflere verilen cevapta izah etmiştim. Öyleyse imamet şartlarından hiçbir şarta haiz olmayan birtakım zorbaları halife ve idareci şeklindeki bu mukaddes isimleri onlara verip o adla onları çağırmayınız. Şimdiye kadar böyle hatalara cüret ettiğinizden dolayı da tevbe ve istiğfarda bulununuz*” diye seslenene yazar, II. Abdülhamit'in bir halifede bulunması gereken şartları²⁸ taşımaması nedeniyle halk tarafından bu makamdan indirilmesinin şer'an vacip olduğunu ileri sürmektedir.

İmamet Kureyş kabilesine özgü olduğuna delalet eden “el-Eimmetü min-Kureyşin” (İmam Kureyşlilerden olur) hadisinin son derece sahih olduğunu belirten yazar, bunu inkar etmenin Kuran'dan bir ayeti inkar

halifenin hiç hükmü kalmaz. Çünkü imâmet ümmetin hakkıdır”, (“Ve Şavirhüm Fi'l-emr”, *Hürriyet*, Numara 4, 9 Temmuz 1284/21 Temmuz 1868, s. 1.).

²⁷ Yazar bu konu ile ilgili hadis ve ayetlere de yer vermiştir. Peygamber sahabilerine hitaben “*Dini işlerinizi ben sizden daha iyi biliyorum. Siz de dünyevi işlerinizi benden ziyade biliyorsunuz.*” buyurmuştur. İşte müşavere emri böyle mühim faydayı içermekte olduğundan Resulü Ekrem bir Hadis-i Şeriflerinde “*Herhangi bir kavim istişare ile iş görürler de en doğru ve en sağlıklı işlerini hidayete ulaştırırlar*” demektedir. Cenab-ı Hak, Resulü Ekrem'e hitaben “*ve şavirhum fi'l emr*” (Onlarla her işte istişare yap) (Al-i İmran 3/159) sözüyle istişare yapmayı emretmiş olduğu gibi diğer bir ayette Müslümanların işi danışmadan ibarettir. Bundan dolayı ahiret saadetinin Müslümanlara ait olduğunu beyan makamında dahi “*Ve emrehum şura beynehum*” (Şura 42/38) buyurmuştur.

²⁸ Yazar açıkça Abdülhamid ismini zikretmese de o dönemde bu şekilde bir risale kaleme almasından II. Abdülhamid ve idaresini kastettiği aşikârdır.

etmekle eşdeğer olacağını ileri sürmektedir. Halifeliğin diğer şartları sağlanmış olsa bile Kureyş sülalesinden olmadıkça hiçbir halife meşru değildir. Yazar, bu hadise binaen Mısır ve Selçuklu sultanlarının halifelik iddiasında bulunmaya cesaret edemediklerini, Abbasi halifeleri adına görev yaptıklarını belirtmektedir. Zira gerek Kuran ayetleri ve peygamberimizin hadislerinden ve gerekse Hazreti Muhammed'le dört halifenin uygulamalarında görülen hayret verici adil muamelelerden katiyen anlaşılmaktadır ki, İslam dini hürriyet, eşitlik, adalet ve yoksullara yardım etmek, insanlığa hizmet ve beşeriyeti korumak gibi esaslar üzerine kurulmuş olduğundan, yüce Peygamberin getirdiği dinde, meliklik taslayarak zulümle idarecilik yapan bir kimseye halifelik unvanı verilmez.

Yazar, Kureyş sülalesinden gelse dahi, halifelik şartlarını taşımayan bir kimsenin o makama seçilmesinin vacip olmadığı görüşünü İslam tarihinden pratik örnekler getirmekte, mesela İmam-ı Azam'ın Abbasi halifelerinden Mansur'un hilafetine karşı çıkması olayını delil göstermektedir.²⁹ İmam-ı Azam'ın halifeliğin şartlarını tam taşıyor diye Peygamberin amcazadelerinden Mansur'a biat etmemesini ve onun verdiği kadılık görevini yerine getirmemesini ön plana çıkaran yazar, söz konusu kutsal makamda oturan liyakatsiz zalim bir idareciye halife namının verilmesini ve onun atadığı kadıların verdiği hükümlerin ne derece batıl olduğunu, diyanet ehli ve hamiyetli kişilerin vicdanlarına havale etmektedir.

Yazar, milletin İslam hukuku adına aklını başına almasını, Allah ve peygamberin kötilediği birtakım zorba idarecilere itaat etmemelerini istemektedir. Yazara göre milletin bu tür idarecilere karşı göstermiş olduğu boyun eğme ve itaat ne İslamiyet'e ne de insaniyete uygundur. Dünya ve ahiret saadetine ulaşmak için İslam dininin iki yol gösterdiğini ifade eden yazar, bunlardan birisinin hilafetin şartlarını taşıyan gerçek bir halifeye uymak; diğerinin ise işlerin görülmesi için bir "cumhuriyet" kurmak olduğunu belirtmiştir. Hükümetlerin milletin menfaaları için var olduğunu belirten yazar, "*Bir milletin birtakım zalimlere esir olmasını ve onların sefahatleri uğrunda mahvolup gitmesini akl-ı selim sahipleri hoş karşılar mı? Ve acaba Allahü Teala onlara böyle bir şeyi emreder mi?*" sorusunu sorarak milletin bu konuyu tekrar düşünmesini istemektedir.

Yazar, öncelikle Osmanlı'daki hilafet makamının geçerliliğini sorgulayarak II. Abdülhamid'in güvenirliliğini ve saygınlığını karşıt

²⁹ Bilindiği üzere İmam-ı Azam, Halife Mansur'un kadılık vazifesini onun verdiği görevi ifa etmenin şeriata aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmiş, bunun üzerine Mansur onu zindana atmış, işkence sonucu da şehit etmiştir.

propoganda yapabilmek için sarsma yoluna gitmiş, böylece bu saygın makamın yaptığı diğer uygulamaları eleştirebilmek için kendine zemin oluşturmuştur. Bu bağlamda yazar, dini açıdan eleştirdiği ve meşruiyetini sorguladığı mevcut yönetimin bütçe ile ilgili politikalarına da değinmektedir. Her sene maliyenin iki milyon lira açık verdiğini ve bu açığın da gereksiz masraflar yüzünden çıktığını belirterek tenkit etmektedir. Bütçe açığını vergilere zam ve ilaveler yapmakla karşılamaı düşünen hükümetin bu uygulamasının millete hiçbir fayda sağlamayacağını belirterek şu soruyu sorar: “*Hükümetin vazifesi yalnızca mensuplarının değişik isimler adı altında vergi tahsil ederek padişah ve avanesinin sefih ve müsriççe maişetlerini temin etmek midir? Daha açık söyleyelim yalnız bir padişah ile onun keyfi idaresine hizmet eden memurları geçindirmek için mi hükümet kurulmuştur?*” Yazara göre, devletin mali harcamaları İslam’ın başlangıcında olduğu gibi millet ve devletin menfaatleri için kullanılmış olsaydı, her açıdan ilerleme kaydedilir, Devlet-i Aliyye Avrupalıların maskarası haline gelmez ve milletimizin mensubu Rum ve Ermenilerin isyanları ortaya çıkmazdı.

Yazar dönemin iç ve dış politikalarını da eleştirerek, sahillerin Avrupalılara teslim edildiğini, giderek azalan ve beş on tane kalan gemilerin tersane havuzlarına çekilerek çürümeye terk edildiğini, ihtiyaç anında bir tabur askeri sevk edecek ve düşmana karşı gelebilecek bir geminin bile bırakılmadığını, postaneleri idare edecek posta vapurlarının bile kalmadığını,³⁰ bu sebeple postaların bu gemilerle nakledilmeye başlandığını belirterek, “*Bu kadar işi bile yapamadığımızdan dolayı ecânbiden olsun utanmadık!*” eleştirisinde bulunur. Yazar daha ileri giderek, dinin böyle bir hükümetin idarecilerine savaşmayı emrettiği gibi, medeniyet kanunlarının dahi bunu gerektirdiğini ileri sürer.

Yazar, medrese talebelerinin dalkavukluğu bırakarak, vaaz kürsülerine çıktıklarında “*Etî‘u’llâhe ve etî‘u’r-rasûle*” ve “*Ulü’l-emri minkûm*” ayetiyle Abdülhamit’in istibdat idaresinin İslam’da yeri olmadığını delil getirerek haykırmalarını ve felaketzede halkı zalim idareye itaatten vazgeçirmelerini istemektedir. Yazar, medrese talebelerine Allah ve rasulünden korkmalarını, dinlerini dünya hayatına tercih etmemelerini tavsiye ederek, “*Bu zorbacı ve gaddar idarecilerden ne fayda bekliyorsunuz? Şimdiye kadar bunlardan ne iyilik gördünüz?*” sorusunu yöneltmektedir. Bunun yanında yazar, medrese

³⁰ Posta vapurlarına sahip olmamız, bu vapurların denetimden uzak olması ve yabancı vapurların klavuz olarak Osmanlı azınlıklarını kullanmaları devletin iç ve dış güvenliği için tehdit unsuru oluşturmaktadır. Zira bu gemiler yoluyla devlet aleyhindeki yayınlar ülkeye gizlice sokulmaktaydı (BOA, DH.EUM.KADL, 1/3).

talebelerinin hiçbir şeyden haberleri olmadığı ve hiçbir muhalif harekette bulunmadıkları halde birden bire toplanarak vapurlarla sürgüne gönderildiklerini hatırlatır.³¹ Talebelerin din işleri dışında devlet memurluklarında görev alamamalarına dikkat çeken yazar, kendilerine itibar etmeyen bir idareye onların da itaat etmemelerini önerir. Yazara göre medrese talebelerine devlet dairelerinde memuriyet hakkının verilmemesi, onları sindirmek için kurulmuş bir plandır. Hukuk Mektebi'nin açılmasıyla hukuk eğitiminin verildiği Mekteb-i Nüvvab'ın etkisiz bırakılmış, dolayısıyla medrese talebeleri bu işten de uzaklaştırılmıştır.³² Yazar talebelere “*Siz bundan da mı bir şey anlamadınız? Bunun sebebini hala bilemediniz mi?*” sorusunu sorarak, hükümetin keyfi idaresine hizmet eden sözler söylemekten vazgeçmelerini, milleti ya bir gerçek halifeye uymaya veyahut cumhuriyeti kurmaya ve istişarenin esaslarını teşvike çalışmalarını istemektedir.

Bu uğurda yapılacak teşviklerin İslam dinine uygun düştüğünden hareketle yazar, İslamiyet'in adeta cumhuriyet olduğunu, İslam'ın ilk dönemlerinde idarecilerin meşveret yaptıklarını ve cumhuriyet şeklinde bir idare kurduklarını dile getirmektedir. Bundan dolayı medrese talebelerine düşen görev, milleti peygamberin bir yolu olarak gördüğü cumhuriyeti kurmaya teşvik etmektir; bunu yapmakla halkı peygamberin yoluna yönlendirmiş olacaklar, hatta Allah katında sevap dahi kazanacaklardır. Şayet bunu gerçekleştirmezlerse milleti Meclis-i Mebusân kurmaya sevk ve teşvik için gayret göstermelidirler. Bu durum İslam hukukuna aykırı olmadığı gibi, Meclis-i Mebusan da devlet ve milletin meselelerini görüp gözetmek için toplanmış bir cemiyettir. Yazara göre Meclis, dinen mecbur olunan millet istişaresinin diğer bir ismidir.

Risale'nin sonundaki “mütâlaa-yı tedkik” kısmında, yazar, İslam dininin kurduğu hükümetin meşveret esaslarına dayanan bir çeşit cumhuriyet olduğunu ifade eder.³³ Ancak birtakım zorba hükümdarlar dinin bu güzel

³¹ Ulema ve medrese talebelerinin istibdat döneminde fiili tecavüze uğramalarını, meşrutiyetin ilanından iki yıl sonra medrese ulemasından Mehmed Fahreddin, *Sırat-ı Müstakim*'de neşrettiği “İkinci Hata” başlıklı makalesine konu etmiştir. Yazar, kendilerinin bilmedikleri bir nedenle ite kaka kırbaçla dışarı çıkartılarak vapurlara bindirildiklerini dile getirmiştir (Mehmet Fahreddin, “İkinci Hata”, *Sırat-ı Müstakim*, C. 7, Numara 138, 14 Nisan 1326/27 Nisan 1910, s. 119).

³² Medrese talebelerinin devletin siyasi, idari, iktisadi ve hukuki sahalarından el çektilirmek için yapılan bu uygulamalar devletin laikleştirilmesi açısından değerlendirilebilir.

³³ Cumhuriyet, meşveret, meclis, meşrutiyet gibi kavramlar ilk defa Yeni Osmanlılar Cemiyeti tarafından ele alınmıştır. Cemiyetin önemli simalarından Namık Kemal, makalelerinde İslâm toplumunun yönetim biçimi olarak “cumhuriyet”i göstermekte, fakat

usulünü kendi keyfi idarelerine kurban etmişlerdir. Yazar, halifenin Kureys soyundan olması usulünün Osmanlı döneminde uygulanmadığını belirtmektedir. Memleketin siyasi ve iktisadi açıdan yükselmesi için teşkil edilen İttihat ve Terakki Cemiyeti Nizamnamesi³⁴ gereğince hilafet ve saltanatın yine Âl-i Osman sülalesinde kalması öngörülmüştür. Ayrıca saltanata bağlı aile fertlerinin eğitim ve öğretimlerine dikkat ve riayet etmenin gereğine işaret edilmiştir. Yazar, milletin sevk ve idaresinin sağlam bir şekilde yürütülebilmesi için, şer‘-i şerîfe uygun surette bir yönetim kurulmasını zaruri görmektedir. Bunun için öngördüğü sistem ise Meclis-i Mebusan’dır. Zira halihazır siyasete en uygun idare şekli budur. Yazar “Herhalde şimdiki zalimce hareket eden hükümet idaresini değiştirmek ve meşru bir hükümet kurmak en selametli ve milletin saadetine yegâne ve emin bir çare olduğu beyan olunur” ifadesiyle mevcut hükümetin meşrutiyetinin ancak Meclis-i Mebusan’ın kurulmasıyla sağlanabileceğini ortaya koyar.

Sonuç

Hoca Hayret Efendi tarafından yazıldığını düşündüğümüz *İmamet ve Hilafet Risalesi*, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin hilafet ve imamete dair

bu yönetim biçiminin çok uzun süre uygulanamayıp saltanata dönüştüğünü ifade etmektedir: “İslâm zuhûrundan itibaren Emevilere kadar cumhuriyet idi” (Namık Kemal, “Sadâret”, *Hürriyet*, Numara 36, 5 Mart 1285/17 Mart 1869, s. 1). “*Vakıa cumhuriyet-i İslâmîye’nin saltanâta inkılabından sonra zuhûr eden düvel-i İslâmîye ve hatta devlet-i Osmânîye’de bir hayli mütegalibler gelmiş...*” (Namık Kemal, “Mahkemeler Hakkında”, *İbret*, Numara 68, 21 Teşrinisani 1288/3 Aralık 1872, s. 1). Ayrıca bkz. Namık Kemal, “Usul-i Meşveret Hakkında Mektûplar I”, *Hürriyet*, Numara 12, 29 Ağustos 1284/10 Eylül 1868, s. 1; Namık Kemal, “İnallahü Ya Emr Bilad Ve İla İhsân”, *Hürriyet*, Numara 30, 8 Kânûnisânî 1284/20 Ocak 1869; Namık Kemal, “Hürriyet”, *Hürriyet*, Numara 37, 24 Şubat 1284/8 Mart 1869. Ali Suavi ise İslâm’ın ilk dönemlerini hürriyetin ve eşitliğin sağlandığı bir demokrasi olarak tanımlamaktadır (Ali Suavi, “Demokrasi Hükümet-i Halk, Müsavât”, *Ulûm*, C. 2, Numara 17, 19 Nisan 1286/1 Mayıs 1870, s. 1089).

³⁴ Cemiyetin ilk nizamnamesi II. Meşrutiyetin ilanından sonra tanzim edilmiştir. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Nizamname-i Umûmîsi adını taşıyan metin, Selanik’te İttihat ve Terakki Matbaası’nda basılmıştır. Nizamname, halen Seyfeddin Özege Kataloğu’nda kayıtlıdır. Nizamnamenin dış kapağında 25 Teşrinisani 1324/8 Aralık 1908 tarihi kayıtlıdır. 62 sayfalık risalenin son üç sayfası (60-62) hata-savâb cetveline ayrılmış olup, harflerin kırık olması yüzünden özellikle son sayfalar güçlük ve karine ile okunabilmektedir. 1-59. sayfaları ise nizamnamenin metnine ayrılmıştır. Dış kapakta ve birinci sayfada, cemiyetin ünlü arması bulunmaktadır. Nizamname, ihtiva ettiği 175 maddesiyle II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinin en çok maddeye sahip nizamnamelerinden ilki olma özelliğine sahiptir. Cemiyetin, meşrutiyetin ilanından önce tertip ettiği nizamnamesinden sonraki ise 114 maddeden ibarettir. 1327 tarihli 147 maddesiyle ikinci sırada yer almaktadır (A. Birinci, *a.g.e.*, s. 63).

görüş ve düşüncelerini ele almaktadır. Cemiyet, II. Abdülhamit'in istibdat idaresini ortadan kaldırıp, yerine meşruti bir sistemi ikame etmek için basın yayın faaliyetlerini önemli bir vasıta olarak kullanmıştır. Kitle iletişim araçları yoluyla propogandaya örnek teşkil edebilecek bu metinden hareketle, İttihat ve Terakki'nin propaganda yöntemi ve araçları konusunda bir genellemeye gidemeyiz. Fakat daha sonraki çalışmalarda farklı metinlerden hareketle İttihat ve Terakki'nin propoganda yöntemi ve araçları değerlendirilebilir.

Risale'de imamet ve hilafetin izahı yapılarak, İslam mezheplerinin buna dair görüş ve düşüncelerine yer verilmektedir. Özellikle halife seçiminde "Halife olacak kişinin Kureyşli olması" hususunun ilk şart olarak İslam mezhepleri tarafından kabul edildiği ifade edilerek, Osmanlı hilafetinin bu şarta uymadığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Yazar, İslam tarihine müracaat ederek, imamet ve hilafetin nasıl ve ne şekilde tesis edilip tatbik edildiğini örnekler vererek izah etmeye çalışmakta, ayrıca özellikle de Hadis'i Şerif'i dayanak göstererek, halifenin Kureyş'ten olması gerektiği ilkesini Osmanlı sultanları aleyhine kullanmaktadır. Onların bu ilkeye uymadıklarını, dolayısıyla halife unvanını kullanamayacaklarını vurgular. Buradaki dikkat çekici nokta Yavuz Sultan Selim'den itibaren halifeliğin meşru olmadığı tezinin öne sürülmesidir. Özellikle milliyetçiliğin yükseldiği bir dönemde tebasının büyük bir kısmı Müslüman olan bir devlette, halifelik makamı tebanın bu kısmını bir arada tutabilecek önemli bir unsur olarak görülebilecekken, Osmanlı halifelerinin meşruiyetinin sorgulanması düşündürücüdür. İttihat ve Terakki'nin, metinde öne sürülen bu görüşün Yavuz Sultan Selim ve sonrası dönemlerde Osmanlı'nın hilafet adına yapmış olduğu her uygulamanın sorgulanabilirliği sonucunu doğuracağını hesaplayıp hesaplamadıkları da muammadır. Yazar, İslam mezheplerinin görüşlerine binaen II. Abdülhamit'in halifeliğinin şartlara uymadığı gerekçesiyle halifeliğinin düşürülmesinde bir beis olmadığını ileri sürerek, onun hilafetinin tanınmamasını, yerine bu şartlara uygun birinin halife seçilmesini ister. Ancak halife seçilecek kişinin Kureyş'ten mi yoksa Osmanlı hanedanından başka bir kişinin mi olacağı hakkında bir fikir ileri sürmez. Dolayısıyla yazar bu noktada çelişkiye düşmektedir. Öte yandan yazarın, gerek Selçuklular gerekse Mısır sultanlarının halifelik iddiasında bulunmayıp, Abbasî halifelerine itaat ve hürmeti kendilerine dini bir vazife saydıklarını belirtmesi bir başka çelişki kaynağıdır. Yazar bu görüşü, Yavuz Sultan Selim'in halifeliğini eleştirmek için kullanmaktadır. Fakat aynı yazar, "Benden sonra hilafet 33 sene olup ondan sonra gelenler melik-i azuzdur", hadîsi ile dört halife sonrası dönemi de (içerisine Abbasi halifeleri de

girmektedir) eleştirmektedir. Bu da göstermektedir ki yazarın amacı dini terminoloji dahil her türlü argümanı kullanarak sadece II. Abdülhamit'i saltanattan ve hilafetten indirmektir. Hattızatında açıkça halkı bu hususta uyaran yazar II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin şer'an da vacip olduğunu, Kuran ayetlerine ve hadislere sık sık müracaat ederek delillerle göstermeye çalışmaktadır.

Yazar, meşveret, meclis-i mebusân, cumhuriyet ve meşrutiyet gibi kavramların üzerinde durarak, bunların İslam'da var olduğunu Kuran, hadis ve İslam tarihinden örneklerle desteklemeye çalışmaktadır. Cumhuriyet rejiminin İslam'da var olduğu, bu idareyi kurmakla İslam'a uygun hareket edilmiş olacağı ve İslam'ın da bunu emrettiği görüşlerinin üzerinde özellikle durmaktadır.

Yazar, risalenin büyük bir kısmını halifelik meselesine ayırmış, ekonomik ve siyasi konuları ise detaylandırmadan geçmiştir. Risalede, müstebid olarak zikredilen II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi için halk desteği aranmakta olduğu aşikardır. Fakat gereken halk desteği için en önemli engelin II. Abdülhamid'in üzerinde taşıdığı halifelik ünvanının halk nezdindeki önemi ve ağırlığı olduğunun bilincindedir. Risalede ağırlıklı olarak Osmanlı halifelerinin meşruiyeti meselesinin tartışıldığını, halifelik makamının halk üzerindeki etkisinin kırılarak kendilerine halk desteği sağlanmak istendiğini söyleyebiliriz. Dönemin şartları göz önüne alındığında, kısa vadede etkili olamasa da, Osmanlı halifelerinin meşruiyetinin sorgulanabilmiş olması ile dahi yazarın amacına ulaştığını söyleyebiliriz.

Kaynaklar:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. EUM. KADL, 1/3.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y. PRK. EŞA, 37/29.

"Fetva", *Osmanlı*, Numara 58, 2 Nisan 1316/15 Nisan 1900.

"İsim Meselesi", *Şura-yı Ümmet*, Numara 52, 13 Kânûnisânî 1319/26 Ocak 1904.

"Kanun-ı Esasi", *Şura-yı Ümmet*, Numara 128-129, 19 Kânûnisânî 1323/1 Şubat 1908.

"Kısm-ı Edebî", *Şura-yı Ümmet*, Numara 35, 11 Ağustos 1319/24 Ağustos 1903.

"Ve Şavirhüm Fi'l-emri", *Hürriyet*, Numara 4, 9 Temmuz 1284/21 Temmuz 1868.

AKARLI, Engin Deniz (1972), "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki Nüfusunun Dini ve Irki Birleşimi", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, Sayı 59, s. 17-22.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Ait İmamet ve Hilafet Risalesi'nin Muhteva ve Şekil Açısından İncelenmesi

AKŞİN, Sina (2001), "Düşünce ve Bilim Tarihi", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, C. 1, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 327-340.

Ali Haydar Emin, "Payitaht", *Şura-yı Ümmet*, Numara 199, 2 Kânunuevvel 1325/15 Aralık 1909.

Ali Suavi, "Demokrasi Hükümet-i Halk, Müsavat", *Ulûm*, C. 2, Numara 17, 19 Nisan 1286/1 Mayıs 1870.

_____, "Yarım Fakih Din Yıkar", *Ulûm*, C. 2, Numara 17, 19 Nisan 1286/1 Mayıs 1870.

BİRİNCİ, Ali (1998), "Vatan Tehlikede", *Tarih ve Toplum*, S. 54, Haziran, s. 9-14.

BİRİNCİ, Ali (2001), *Tarih Yolunda*, İstanbul: Dergâh Yay.

CÜRCANİ, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali (1311), *Şerh-i Mevakıf*, İstanbul.

Dr. Esat Paşa (1324), *Hürriyet, Adalet, Müsavat*, Dersaadet: Mekteb-i Fünun-i Tıbbiye-i Askeriye Matbaası.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (2006), *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul: Evrim Yay.

KARA, İsmail (1994), *İslamcıların Siyasî Görüşleri*, İstanbul: İz Yay.

Mehmet Kadri Nasih (1911), *Sarayih*, Paris: Librairie Geuthner.

Mehmet Atıf, "Medeniyet-i Şer'iyeye, Terakiyât-ı Diniyye", *Beyanüllhak*, C. 6, Numara 150, 6 Mart 1328/18 Mart 1912.

Mehmet Fahreddin, "İkinci Hata", *Sırat-ı Müstakim*, C. 7, Numara 138, 14 Nisan 1326/27 Nisan 1910.

Mehmet Murad, "İyd-ı Millî", *Mizan*, Numara 3, 6 Eylül 1324/19 Eylül 1906.

MECLİSİ, Muhammed Bakır b. Muhammed Taki b. Maksud Ali (1983), *Bihar'ü'l-Envari'l-Camia Li-Düeri ahbari'l-Eimmeti'l-Ethar: Tarihü'l-Enbiya*, C. 11, Beyrut: Müessesetü'l-Vefa.

Muhammed İsmail, *Camii's-Sahih* (Sahihu'l-Buhari), İstanbul: Çağrı Yay.

Namık Kemal, "Usul-i Meşveret Hakkında Mektuplar I", *Hürriyet*, Numara 12, 29 Ağustos 1284/10 Eylül 1868.

_____, "İnallahü Ya Emr Bilad Ve İla İhsan", *Hürriyet*, Numara 30, 8 Kânûnisânî 1284/20 Ocak 1869.

_____, "Hürriyet", *Hürriyet*, Numara 37, 24 Şubat 1284/8 Mart 1869.

_____, "Sadaret", *Hürriyet*, Numara 36, 5 Mart 1285/17 Mart 1869.

_____, "Mahkemeler Hakkında", *İbret*, Numara 68, 21 Teşrinisani 1288/3 Aralık 1872.

Seyyid Mehmet Nesim, "İstibdâd ile İlim ve Maarifet", *Misbâh*, Numara 1, 12 Eylül 1324/25 Eylül 1908.

SONYEL, Salahi R. (1993), *Minorities And The Destruction of The Ottoman Empire*, Ankara: TTK.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1996), *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Yay.

TEFTAZANİ, Sadeddin Mesud b. Ömer b. Abdullah (1989), *Şerhü'l Makasid*, C. 5, Beyrut: Alemü'l-Kütüb.

TEMO, İbrahim (1939), *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Teşekkülü ve Hidemât-ı Vataniye ve İnkılâb-ı Millîye Dair Hatıratım*, Mecidiye.

ÜLKEN, Hilmi Ziya (1992), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yay.

Volkan, Sayı 68, 24 Şubat 1324/9 Mart 1909.

EK:

[s. 1]

İMÂMET VE HİLÂFET RİSÂLESİ

Ulûm-ı zâhire ve bâtine de yed-i tûlâ sahibi, fahr-i fukahâ-yı enâm, ser-firâz-ı ehl-i kelâm bir zât-ı sûtûde-sıfât tarafından tertîb ve “Risâle-i Hilâfet ve İmâmet ve Rehber-i Necât-ı Ümmet” nâm ibtihâc ittisâmıyla tesmiye olunarak “Kanûn-ı Esâsî” gazetesıyla neşr olunduktan sonra risâle şeklinde tab‘ olunmuştur.

Mısır’da Kanûn-ı Esâsî matbaasında tab‘ olunmuştur.

Sene 1315

[s. 2] **Mukaddime**

Hilâfet ve imâmet ve ulü’l-emre itaât ve usûl-ı meşveret gibi umûr-ı mühimme şeri‘atımızın ahkâm-ı celîlesinden, bunlardan maksud olan şey ise te’sis-i medeniyet ve muhafaza-i milliyet ve icrâ-yı adâlet ile dünya ve ahiret sa’âdetlerine nâilîyet olduğu cihetle evvelce bu metnî esaslara ve bu kavî mebnâlara bi-hakk ri’âyet ve dikkat olunmuş ve binâen aleyh hükümet-i İslâmiye (ber-hükümet-i fâzıla ve mahkeme-i âdile) ünvanını almış ve bu sebeble az bir zaman zarfında İslâmiyet bütün aktâr-ı cihâna neşr-i envâr-ı adâlet iderek fazilet ve meziyetini yar u ağyara teslim ittirmiş idi.

Fakat hayfa ki sonradan zuhûr iden mülûk-ı mütagallibe bunu suistimal itdiler. Huzûzât-ı nefsâniyelerine mağlub olub ibrâz-ı saltanat ve icrâ-yı safahat dâ’yesine düştüler. Şeri‘atımızla kâbil-i tevfiik olmayan bu ağrâz-ı hod-pesendânelerini icrâyâ vesile için de erbâb-ı rezâlet ve denâet-i a’lâya ve ashâb-ı hamiyet ve diyâneti dahi imhaya başladılar. Nihâyet gıpta-ı bahş-ı cihân olan o hükümet-i mukaddesemiz, o usûl-ı meşrû’amız bi’l-küllîye esasından çıktı. Adeta bir hükümet-i vahşîyye haline girdi. O millet-i necîbemiz bir vadi-i cehâletde kalub hilâfet [s. 3] ve imâmeti mülûk-ı zulmeye mahsûs bir idâre-i keyfiyyeden ve ulü’l-emre itaâtı de mülûk-ı mezkûreye ale’l-amyâ inkıyâddan ibâret zann itdiler. Bu cihetle mâlen ve bedenlen taht-ı esârete alınub her dürlü ni’metden ve asâr-ı medeniyetden mahrûm kaldılar. Hatta ecânibin masharası oldular. Bâ-husûs devr-i Hamidî de ehl-i İslâma öyle bir durgunluk ârız oldu ki hemen (ve duribet aleyhüm ez-zilletu) âyet-i celîlesine mâ-sadak olmağa yaklaşıldılar. Kendilerine (Yahu! Nedir bu esâret? Nedir bu hakâret?

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Ait İmamet ve Hilafet Risalesi'nin Muhteva ve Şekil Açısından İncelenmesi

Siz bu dünyaya bir adamın keyfine hizmet etmeye ve anın sefâhatına kurban olub gitmeye mi geldiniz?) dinildikde bî-çâre millet! Şeri'at-ı Ahmediye'nin kendilerine ihsân buyurmuş olduğu hürriyet ve müsâvâtdan gâfil olarak gürûh-ı mekrûhîn tarafından papağan kuşu gibi bellemiş oldukları şu: “ulü'l-emre ita'ât vâcibdir. Halife-i rû-yı zemin öyle istiyor. Biz anın emrinden başka bir şey tanımıyoruz. Anın yolunda mal ve canımızı fedâyâ mecburuz” tarzında birtakım tefevvühât-ı câhilâne ile mukâbele iderler. Anların bu derece cehâlet ve hamâkatları ise gerek hâricen ve gerek dâhilen bi'l-cümle ashâb-ı hamiyet ve erbâb-ı mürüvveti düçar-ı ye's ve fütür itmekte idi.

Hele hamden sümme şükren bazı vatan-perverânın himmet ve gayretleriyle birkaç seneden beri millet bir parça uyandı yavaş yavaş hilâfet ve imâmet ve ulü'l-emre ita'at ve usûl-ı meşveret ne demek olduğu öğretilmeğe [s. 4] başlandı. Şurada burada idâre-i hazıra-i müstebidde aleyhine sözler işidilir oldu. Nihâyet (müceddidîn) unvanıyla vatanperver ve hamiyet-güster birtakım zevât zuhûr itdi. Lakin bu zevât-ı kirâm ve ulü'l-efhâmın vâsita-i neşr ve efkârı bi't-tabî' gazeteler olmak lazım gelüb hükümetimiz ise bu gibi ahrâr-âne ve muhikk-âne evrâkın neşrine müsa'ade itmek şöyle dursun öyle bir emr-i hayra teşebbüs idenlerin idamlarına hüküm vireceği der-kâr bulunduğundan bu gayûr adamlar bi'z-zarûr terk-i vatan iderek İsviçre, Paris, Kahire gibi merkez-i medeniyet ve hâdim-i insaniyyet olan mahallere ilticâ eylediler. Ve oralarda birer matba'a küşâd iderek *Osmanlı, Meşveret, Kanûn-ı Esâsi* ve sâire unvanlar altında gazeteler neşrine başladılar. Vâkı'a İstanbul ve sâir bilâd-ı Osmaniyye'de neşr olunan gazeteler umûr-ı siyâsiyye-i cedîdeden asla bahs itmeyub ancak padişah-ı zamanın birtakım icrâât-ı ebleh-firîbânesi birçok sahte elfâz-ı ta'zîmiyye ve tekrîmiyye ile halka neşrederek efrâd-ı milletin gözlerini bağlamakla evkat-güzâr oldukları cihetle milletimizin şu hal-i gaflet ve vadi-i cehâletde kalmalarına nazaran müceddidîn taraflarından neşrolunan mezkûr gazetelerin bir netice-i hasene intâc idebilecekleri evvel emirde me'mûl değil idi ise de artık milletin bunca senelerden beri düçar ola geldiği felaket ve esaretten halâs ve necât bulacağı zaman gelmiş olmalıdır ki bi-avn-i Hüda ve gazeteler milletin gözünü epeyce açdı. Ahâlinin bir kısmına vezâif-i hükümeti ve hukûk-ı milleti anlattı.

[s. 5] Fakat diğer kısmı ulü'l-emre ita'atin vücûbı meselesini meydana atarak müceddidînin bu teşebbüslerine mu'terizâne ve fakat pek câhilâne bir nazarla bakub (bunlar; şöyle böyle diyorlar ama Sultan Hamid halife-i rû-yı zemin olduğu ve binâenaleyh bizim de ona itaatimiz şer'an vâcib bulunduğu cihetle biz ona karşı asla bir hareket-i mütehâlifânede bulunmayız) gibi tefevvühât-ı eblehânenen vazgeçmedi. Binâenaleyh hem milletimizi şu girdâb-ı dalâletden ve vadi-i cehâletden kurtarmak ve hem de bu cemiyet-i hayriyyeye nacizâne bir hizmetde bulunmak maksadıyla kütüb-ı İslamiyemizin muteberlerinden hülâsa iderek iki bab ve bir hâtimeyi müştamil olmak üzere hilâfet ve imâmet ve ulü'l-emre itaât ve usûl-ı meşverete müteallik bir risâle tahrîr ve te'sirini Hüdâ-yı müte'âl hazretlerine tefvîz eyledim. Ve bi'l-lahi't-tevfik.

[s. 6] **İMÂMET VE HİLÂFET RİSÂLESİ**

BÂB-I EVVEL

(İmâmet ve Hilâfet beyânında olub)

(İki faslı havidir)

Birinci fasıl - iki matlabı mutazammındır.

Birinci matlab – Ta’rif-i imâmet beyânındadır.

İmâmet iki türlü tarif olunmuşdur.

Birinci tarif - “İmâmet” din ve dünya umûrunda riyâset-i âmmedir.

İkinci tarif - “İmâmet” kendisine ittibâ’; kâffe-i ümmete vâcib olur derecede din-i mübîni ikâme ve havza-i milleti hıfz ve himâye hususunda Resûl-ı Aleyhisselama hilâfet ve vekaletidir.

Bu iki tariften birinci tarif ağyâr-ı mu’arrefden olan nübüvveti dahi şâmil olup ikinci tarif ise bu gibi mahzurdan sâlimdir.

Binâenaleyh ikinci tarif birinci tariften evla ve râcihtir.

[s. 7] **İkinci Matlab**

(Nasb-ı imâmın vücûbı beyânındadır)

Ehl-i sünnet ve’l-cemâ’at indinde bir imâm nasb itmek üzerimize şer’an vâcibtir. Mutezile ve Zeydiye indinde şer’an değil aklen vâcibtir. Mutezile’den Cahiz ve Kabi ve Ebu’l-Hüseyn “nasb-ı imâm hem aklen hem de şer’an vâcibtir” didiler. İmâmiye ile İsmâiliye de “nasb-ı imâm bize değil belki Allah’a vâcibtir” re’yinde bulundular. Haric tâifesi dahi nasb-ı imâm ne nâsa ne de Allaha vâcib olmayub belki anın caizâtından olduğuna kâil oldular. Hişam Gutî ve etba’ı gibi havaricden bazıları ise bu meseleyi tafsil idüb “emn ve asâyiş zamanında nasb-ı imâmın vücûbuna fitne ve fesâd zamanında dahi adem-i vücûbuna” kâil ve bir kavim de bunun aksine zâhib olmuştur.

Bu gibi mesâilde akl için bir hükm ve bir tarîk bulunmadığı ve hiçbir şey dahi Allaha vâcib olmadığı mahall-i mahsusunda berâhin-i adîde ile tahkîk ve tebeyyün itmişdir. Binâenaleyh nasb-ı imâm Allaha vâcib olmadığı gibi bize de aklen vâcib değildir. Belki şer’an vâcibtir ki bu da ber-vech-i âti iki vech ile sabitdir.

Vech-i evvel - Vaktin bir halifeden ve bir imâmdan hulûvvi câiz olmadığını sadr-ı evvelde olduğu yani ibtidâ-yı İslâm’da vefat-ı nebîyi müteâkib bilcümle [s. 8] ashâb-ı kirâm icmâ’ ve ittifak itdikleri tevâtüren sâbit oldu. Hatta Resûl-ı Ekrem efendimizin irtihâl-ı dâr-ı bekâ buyurduğu gün Sıddık-ı A’zam meşhur hitâbesinde: “Ey cema’at-i müslimin! ve ey zümre-i muvahhidîn! Agâh olunuz ki Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi vesellem vefat itdi. Bu dîn-i mübîni ikâme ve ahkâm-ı münîfesini hıfz ve himâye idecek bir kimse lazımdır” dedikte cemaatin hepsi

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Ait İmamet ve Hilafet Risalesi'nin Muhteva ve Şekil Açısından İncelenmesi

Sıddık'ın bu sözünü kabule mübâderet ve müsâraat eylediler. “Böyle bir kimseye hâcet yokdur” demediler. Belki kâffesi bu re'y-i sedîd ile ittifak idüb “bu emr-i azîme sen bak!” didiler. Ve ale's-sabah –kendilerince ehemmi- umûr olan defn-i Resûl'den evvel– sakife-i Benî Saide'ye toplanub Hazreti Sıddık'a bi'at itdiler. Ve ba'de Resûl-i Ekrem'i defn eylediler. Andan sonra dahi ta zamanımıza kadar (sâhib-i “Mevâkıf” kadı Adudüddin zamanına kadar) her asırda ehl-i İslam bu meselin müstakîm üzere sabit olub hiçbir vakit zamanlarını halifeden hâlî bırakmadılar. İmdi edille-i şer'iyeye-i erba'adan bulunan (icmâ'-ı ümmet) delil-i şer'isiyle nasb-ı imâm üzerimize vâcib oldu.

Vech-i sâni – Nasb-ı imâm zarar-ı maznûnu def'i mutazammındır. Zarar-ı maznûnu def' ise –muktedir oldukları halde– ibâda şer'an vâcibdir. Nasb-ı imâmın zarar-ı maznûnun def'i mutazammın olduğu ber vech-i âfî sabitdir.

Şâri'-i te'âlânın mu'amelât ve münâkehât ve cihâd ve hudûd gibi meşru' [s. 9] kıldığı şeylerden maksûdu ma'âş ve ma'âd cihetiyle halka birtakım menâfi' ve mesâlih-i isâl olub bu ise ancak her umûru husûslarında nâsa merci' ve melce' olabilecek cânib-i şer'idan ta'yîn olunur bir imâm-ı hakk ile tamam olur. Çünkü ihtilâf-i ehven ve teşettüt-i ârâlarıyla beraber nâsın bazısına pek az ve pek nâdir itaât ve inkıyâd edebileceği cihetle bu hal yani zamanın bir imâmdan hâlî beyne'l-halâik münâfese ve münaza'ayı ve bazen de bütün helâk-ı nâsı mucib olan mukâteleyi mucib olur. Nasıl ki bir vâli ve emirin vefatında diğerinin nasbına kadar zuhûr iden fitneler buna şehâdet ider.

Nasb-ı imâm ne şer'an ve ne de âklen vâcib değildir diyenler bizim şu iki vechle istidlâlimize vücûh-ı âtiye ile mu'ârıza iylediler:

Vech-i evvel – İnsanlar sevk-i tabi'at ve ilcâ-yı diyânetle mesâlih-i diniyye ve dünyeviyyelerini tesviyede yekdiğerine te'âvün ve tenâsura mecburdurlar. Binaenaleyh başlı başına görecekleri ve tesviye edecekleri mesâlih-i mezkûrede üzerlerine hüküm idecek bir hâkim nasbına muhtaç olmazlar. Nitekim hüküm-i sultândan hariç olan urbânın ve bâdiye-nişîn kimselerin intizâm-ı ahvâli dahi buna delâlet ider.

Vech-i sani – İmâmdan intifâ' ve istifâde ancak ana vuslat ile olup ehâdd-i ra'iyyenin –umûr-ı dünyeviyyeden her maksûd ve meramlarını tervic için– ana vuslatları ise bi-hasebi'l-âde müte'azzirdir. Öyle ise [s. 10] âmme için bir imâm nasbında asla faide yokdur. Binaenaleyh nasb-ı imâm vâcib olmayub belki caizdir.

Vech-i sâlis –İmâmetin birçok şartları olub bir zatda vücûdî pek nâdir olur. İmdi eğer nâs o şartları câmi' olmayan bir kimseyi imâm nasb iderler ise üzerlerine vâcib olan bir hüküm-i şer'îyi ifâ itmiş olmazlar. Ve eğer nasb etmezler ise yani şurût-ı imâmeti câmi' bir kimse bulunmadığı için imâm nasbından sarfınazar ederler ise bu halde de vâcibi terk itmiş olurlar. Hâlbuki bunların her ikisi de bâtıldır. Dimek oldu ki nasb-ı imâmın vücûbı bu iki bâtıldan birisini müstelzim olub bir emr-i bâtul müstelzim olan şeyin kendisi de bâtul olacağından nasb-ı imâmın vücûbu dahi bâtul olduğu ta'ayyün eder.

Nasb-ı imâmın vücûbuna kâ'il olan fırak-ı İslamiyye şu fırka-i muhâlifenin vücûh-ı sülse-i mezkûre ile istidlallerine ber vech-i âti ayrı ayrı cevap vermişlerdir:

Vech-i evvele cevab:

İnsanların umûr-ı diniye ve dünyeviyelerini başlı başına ru'yet idebilecekleri aklen mümkün ise de âdetâ muhâldir. Zira biz ümerânın mevtleri zamanında halifelerinin tayinine kadar fitne ve fesâdın zuhûrunu görmekte ve urbân ve ehl-i bâdiyenin dahi yırtıcı hayvanlar gibi yekdiğerini urub öldürmekden [s. 11] çekinmez ve sünnet ve ferâ'izi muhâfaza itmez olduklarına tesadüf itmekteyiz.

Vech-i sâniye cevab:

İmâmdan intifâ' ve istifâde ancak ana vuslat ile olabileceğini teslim itmeyiz belki bu istifâdenin ahkâm-ı siyasetine vüsûl ile de olur ki bu da anın tarafından nasb olunacak ve merci'-i nâs olabilecek valiler ve hâkimler vasıtalarıyla husûle gelir.

Vech-i sâlise cevab:

Ey muhâlifin! Şurût-ı imâmeti cami' olmayan bir kimse bulunmadığı için bir imâm nasb edilmediği takdirce nâsın vâcibi terk itmiş olmaları lazım geleceğini teslim itmeyiz. Zira şurût-ı imâmetin mefkûdiyyetiyle nasb-ı imâm müte'azzir olduğundan bu takdirce bir imâm nasb itmek vâcib değildir ki bunu terk ile nâsın bir emr-i vâcibi terk etmeleri lazım gelsin. Yani: bu vücûb ancak şurût-ı imâmeti câmi' bir kimsenin bulunduğu zamandır. Eğer şurût-ı mezkûreyi câmi' bir kimse bulunmazsa imâm nasbını terkte hiçbir mahzur yoktur.

Fasl-ı Sâni

(Şurût-ı imâmet beyânındadır)

Cumhûr-ı muvahhidin imâmete ehil ve müstahak olacak kimsenin sıfât-ı âtiyyeyi hâiz olması şart olduğuna ittifak itdiler:

[s. 12] Sıfât-ı ula – Umûr-ı dini ikâme için usûl ve furû'da müctehid olmak. Zira ehem-i makasid-ı imâmet ikâme-i hücece ve def'-i şübhe ile hıfz-ı akâ'id ve fasl-ı hükümet ve ref'-i muhâsamât olub şu şartsız tamam olmaz.

Sıfât-ı sâniye – Umûr-ı memleketi ve harb ve sulhü hüsn-i tedbire ve ordu-yı İslam'ı tertib ve tanzim ve serhadleri hıfz-ı himâyeye muktedir olabilmek için sâhib-i basiret ve re'yinde istikâmet olmak.

Sıfât-ı sâlise – Ma'ârik ve mevâzi'-i harbde sebât ile beyze-i İslam'ı hıfza ve havza-i milleti düşmanın tecavüzünden himâyeye kâdir olabilmek için şeci' ve kaviyyü'l-kalb olmak. Nitekim vaka-yı Huneyn'de ordu-yı İslam'a ârız olan bir inhizâm-ı şedid zamanında asla fütûr itmeyüb yirmi bin kadar düşman ordusuna karşı sebât ve mukâvemet iderek süvâr olduğu "düldül" nâm esteri kemâl-i şecâatle düşman üzerine sürmüş ve bu esnada "Ene'n-nebiyyü la-kizbe; ene ibn-i Abdülmuttalib" buyurmuş olduğu bi't-tevâtir nakl olunmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Ait İmamet ve Hilafet Risalesi'nin Muhteva ve Şekil Açısından İncelenmesi

Sıfât-ı râbî'a – Teb'aya cevri ü cefâ itmek için âdil olmak.

Sıfât-ı hamse – Erkeğin kadından efdal ve ekmeleliyyetine binâen zükûr olmak.

Bu şartlar imâmetin nasbı vücûbuna kâil olan fırak-ı İslamiye beyninde müttefik-i aliyye olub anlar arasında muhtelifün-fih olan şartlar dahi [s. 13] ber-vech-i âtîdir.

Şart-ı evvel – İmâm olacak zat Kureyş'den bulunmak. Bunu bilcümle ehl-i sünnet ve'l-cema'ât ile bazı Mutezile şart kılmışlardır. Zira Resûl-i Ekrem sallallahu teâla aleyh-i ve sellem "el-eimmetü min-Kureyşin" buyurmuşdur. Me'âl-i münîfi "hep imâmlar Kureyş kabilesinden olur. Başka kabileden olmaz" demek olub ashâb-ı kirâm hazerâti da bu hadîs-i şerîfin mazmûnuyla amel itmişler. Zira Resûl-i Ekrem vefat itdikde ferdâsı gün ale's-sabah bir halife tayin itmek için ashâb-ı kirâm sakife-i Benî Saide'ye toplandıklarında beynlerinde nizâ' vukû bulmakla Ensâr-ı kirâm muhâcirîne hitâben:

"Bir emir bizden bir emir de sizden olsun" dimeleri üzerine Hazret-i Sıddık "el-eimmetü min-Kureyşin" hadîs-i şerîfini zikrederek bu hadîs ile imâmetin Kureyş'e mahsûs olduğunu istidlâl itmesiyle kâffe-i sahâbe bu hadîsi kabul itmişler ve imâmetin Kureyş'den olması lazım geleceğini yakinen ifâde itmektedir.

Şart-ı sâni – İmâm olacak zat Kureyş'den beni Haşim koluna yani sülâle-i Resûle mensûb olmak. Bunu da tâife-i Şia şart kılmışlardır.

Şart-ı selâse – Usûl-ı fûrû'yla beraber bilcümle mesâ'il-i diniyyeyi bi'l-kuvve değil bilfiil âlim olmak. Bunu da İmâmiye şart kılmışlardır.

[s. 14] Şart-ı râbî' – İmâm olacak zâtın yedinde mu'ize zuhûr itmek. Zira anın ismeti ve dava-yı imâmetde hakkı ancak yedinde zuhûr idecek mu'ize ile bilinir. Bunu da gulât-ı Şia şart kılmışlardır.

Şart-ı hâmis - İmâm olacak zât hatadan masum olmak. Bunu da İmâmiye ile İsmailiye şart kılmışlardır.

Tenbîh

A'lâ-yı umûr-ı din ve intizâm-ı ahvâl-i müslimîn için ber-vech-i meşrûh şurûti câmi' bir imâm nasb itmek ümmete vâcib olduğu gibi ahvâl-i müslimînin ihtilâlini ve umûr-ı dinin inkırazını icâb idecek şeyler imâmdan zuhûr itdikde anı hulu' itmek dahi ümmete vâcibdir. Her ne kadar o imâmın hal'iyle bir nevi fitne ve fesâdın zuhûri muhakkak olsa da ...

Zira bu misüllü imâmın makâmı-ı imâmetde bulunmasıyla zuhûr iden fitne hal'ine kıyâm olduğu takdirde zuhûr idecek olan fitneden daha azîm olub ehven-i şerri irtikâb ise muvâfik-ı hikmet ve bâ'is-i selâmetdir.

[Şerh-i Mevâkîf'dan mülâhhasen tercüme olunmuşdur.]

Zübde

Tafsîlât-ı sâbıkadan anlaşıldığı üzere imâmet din-i mübîni ikâme ve havza-i milleti

hıfz ve himâye hususunda resûl-ı Ekrem efendimiz hazretlerine hilâfet ve vekaletden ibaret olub biz ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at indinde dahi âyât-ı [s. 15] Kur'âniyye ve ehâdis-i nebeviyyeden istinbât-ı ahkâma ve istihrâc-ı fetvâya kudret ve lüzûmî takdirinde harb ve sulha, tedbîr-i cüyûşa re'y ve basiret, hudûd-ı İslamiyyeyi müdafa'a ve muhâfaza için şecâ'at ve metânet, ihkâk-ı hakk için adâlet, erkek kadına efdâl ve ekmeliyyete binaen, zükûret ve "el-eimmetü min-Kureyşin" hadîs-i şerîfi mantûk-ı münîfince Kureyşiyet gibi sıfât-ı fâzıla ile meşrutdur.

İmâmetin ehl-i sünnet ve'l-cema'at indinde şu şartlarla meşrût olduğu yalnız sahib-i Mevâkıf değil bilcümle e'imme-i din imâmetin şurût-ı mezkûre ile meşrût olduğunda yek-zebândırlar. Zira imâmetin ta'rifinden dahi anlaşıldığı üzere imâmet Resûl-i aleyhisselama hilâfetden ibaret olub Resûl-i Ekrem efendimiz hazretleri ise zikir olunan şartların cümlesini ma'a-ziyade câmi' olduğundan ana halife olacak zâtın dahi şurût-ı mezkûreyi câmi' olması elbette lazımdır. Öyle ya! Ulûm-ı evvelin ve ahirini câmi' olmakla beraber bilcümle vakâyi'-i harbde bizzat bulunub her birinde beşeriyetin fevkinde şecâat ve metânet göstermiş ve müddet-i ömründe hiçbir kimsenin hakkına asla tecavüz itmemiş ve hatta vefatından üç gün mukaddem minber-i sa'âdete su'ûd iderek esnâ-yı hutbesinde "her kimin malını aldım ise işte malım gelsin alsın ve her kimin arkasına urdum ise işte arkam gelsin ursun" buyurmuş olan Kureyşiyü'l-asl bir peygamber-i âli-i tebârek makam-ı akdesine şurût-ı mezkûreyi câmi' olmayan bir şahıs-ı cebbârin ve bir racûl-i gaddârın geçmesi ve anın nâmına icrâ-yı hükûmet [s. 16] itmesi nasıl câ'iz olur? Tadrîs-i ulûm ve fûnûn ile mükellef olan bir allame-i zî-fûnûn bir şahs-ı nâdânın vekâlet idebileceğini kim tecvîz idabiliyor? [Şu mesele-i mühimmeyi biraz daha teşrîh ve tevzîh için sadr-ı İslam'da hilâfet meselesine ne derecelerde ehemmiyet verildiğini ve o zaman vezâif-i hilâfet nasıl îfâ olduğunu Tarih-i Hulefâ'dan bi'l-iktibâs icmâlen beyân etneyi vâcibeden addeyledik.]

Sahib-i Mevâkıfın beyân eylediği gibi Resûlü Ekrem Efendimiz irtihâl-i dâr-ı bekâ buyurdukda ashâb-ı kirâm sakife-i Benî Saide'ye toplanub şurût-ı imâmeti tamamıyla hâiz olan efdâlü's-sahâbe bulunan Hazret-i Sıddık'ı imâmet ve hilâfet nasb ve tayin etdiler. Hazret-i Sıddık ise fevkalade sâhib-i kiyâset ve adâlet ve ehl-i fazl ve kanâat olduğu halde vezâif-i ümmeti bi-hakkın ifâdaki müşkülâtı görünce iki ay sonra minbere çıkıp hutbe okurken:

"Ey nâs! Benden başka bir zâtın bu işi deruhde etmesini cidden arzu ediyorum. Eğer siz beni tamamıyla peygamberiniz mesleğinde tutarsanız ben ona kâdir değilim. Zira o şeytandan masûm olub kendisine gökden vahiy gelirdi" diye itirâf-ı acz ve kusûr etti. İki sene üç ay on gün makâm-ı hilâfetde bulunub bu müddet zarfında meslek-i resûlden asla ayrılmadı. Vefât-ı nebîyi müteâkib zuhûr eden o dehşet-nümâ irtidâd vakalarını kemâl-i mahâret ve tamâm-ı muvaffakiyetle bertaraf iderek şu müddet-i kalîle zarfında İran ve Rum devletlerine mukâvemet [s. 17] edebilecek bir kuvve-i İslamiyye dahi hazırladı. Evlâd ü 'ıyâlini îâşe için icmâ'-ı ümmet ile beytü'l-malden takdir olunan nafaka ile orta halde geçinmiş ve binaenaleyh hîn-i vefatında asla nakdi bulunmamış idi. Emvâl-i emiriyyeden yanında bir köle ile bir deve olub bunlardan başka kendisine beytûlmalden bir de kaftan verilmiş idi. Maraz-ı

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Ait İmamet ve Hilafet Risalesi'nin Muhteva ve Şekil Açısından İncelenmesi

mevtime kerîmesi ümmü'l- mü'minîn Hazret-i Aişe'yi çağırıldı. Ve "Biz halife olalıdan beri müslimînin dirhem ve dinarını yemedik. Kaba ve bayağı taâmımlarını yidik. Ve katı urbalarını giydik. Bu köle, deve, kaftan beytülmalındır. Biz mesâlih-i müslimîn ile meşgul iken anlarla intifâ ider idik. Vefatımda üçünü de Ömer'e gönder" buyurdu. Vefat ettiği gibi Hazret-i Aişe anları Hazreti Faruk'a gönderdi. Bunlar Hazret-i Faruk'a gönderildikde Abdurrahman bin Avf Faruk'un yanında idi. Hazret-i Faruk bunları görünce: "Ey Ebu Bekir! Kendinden sonra gelenleri zahmete soktun! Mevki-i müşküle koydun!" diye ağladı. Gözlerinin yaşı yere dökülürken: "Alın bunları beytü'l-male teslim idin" dedi. Bunun üzerine Abdurrahman bin Avf: "Subhanallah Ebu Bekir'in 'ıyâlini müsâdere mi ideceksin? Bir köle, bir deve ile beş dirhemlik bir kaftanın ne değeri var? Emretsen de anları geri çevirseler olmaz mı?" demesiyle Hazreti Ömer "O benim zamanımda olmaz. Ebu Bekir anların beytü'l-male reddini emr itmiş ben ana ittibâ' iderim" cevabını verdi.

[s. 18] Hazret-i Sıddık hicret-i nebeviyyenin on üçüncü senesinde ve Cemâziyelâhir'in yedisinde hasta olub kendisinin irtihâl-i dâr-ı beka buyuracağını idrâk edince kendisinden sonra makâm-ı hilâfeti muhâfazaya ve umûr-ı hükûmeti idâreye bî-hakkın muktedir olan Hazret-i Ömer'i hilâfete münâsib gördü. Kibâr-ı ashâbı birer birer çağırıp Hazret-i Ömer'in hilâfete münâsib olduğuna dair hepsinin re'yini aldı. Ba'de Hazret-i Osman'ı ihzâr ile bir ahid-nâme yazdırdı ki suret-i tercümesi şudur:

"Bismillahirrahmanirrahim. Ahd-i âtî Muhammed Resûlallah sallallahu aleyhi vessellemin halifesi Ebu Bekir'in dünyaca en son ve ahiretçe en evvel zamanında ve kâfirin imâna ve fâcirin ikâna geldiği bir halde itdiği ahd ve hamiyetdir. Ben Ömer bin el-Hattab'ı hilâfete intihâb itdim. Anı dinleyin! Ana itaât ıleyin! Ben hayrı taharrîde kusur itmedim. Eğer hayr ve adalet ederse beni tasdik itmiş olur. Ve eğer cevr ve tagyîri meslek eyler ise ben gaybı bilmem ma'zûrum ben ancak hayr murâd itdim. Herkes amelinin cezasını bulur. Ve zulmedenler yakında ne hâle giriftâr olacaklarını bilir. Esselamu aleyküm ve rahmetullah."

Hazret-i Sıddık bu ahid-nâmeyi yazdırdıktan sonra başını pencereden çıkarıp dışarıda müctemi' olan ashâb-ı kirâma hitâben:

"Size bir halife intihâb itdim razı mısınız?" diye sordu. Ashâb [s. 19] "Razıyız ey halife-i Rasulallah" diye cevap verdiler. Ba'de-hu Hazret-i Sıddık bu ahid-nâmeyi kölesine virüb dışarı gönderdi. Ahid-nâme dışarıda alenen kıraât olundu. Herkes semî'an ve tâ'aten dedi. Cuma'dan evvel Hazreti Ali Ömer'in yanına vardı. Ve "Bu işin uhdesinden gelecek olan işte şu kavî ve emîn olan zâtdır" diye buyurdu. Ba'de-hu Hazret-i Sıddık Faruk'u yanına ihzâr ile ana birçok nasihat ve vasiyette bulunduktan sonra (teveffenî müslimen ve elhıkni bi's-salihin) diyerek âzîm-i cennat-ı aliyât oldu. [Radiyahallahu anh]

Hazret-i Ömer halife oldukda her hâlükarda Hazret-i Sıddık'ın civar ve mişvârına tevfiq-i hareket ederek kemâl-i derece hakkaniyet ve adâlet tarafını iltizâm iyledi. Zamanında hiçbir fitne ve fesâdın zuhûruna meydan vermedi. Gayet âkil, âdil, sâbir, âbid, zâhid bir zât kesîrû'l-hâmid olub sözünü dinledir. Urursa acıdır. Bir emr-i dini

icrâda lâimin levminden, ta‘ânın ta‘nından hazer itmez. Bir hususta hatır gözetmez. Her halükarda adalet ve müsâvâtı bi'l-iltizâm katiyen taraftarlık yoluna gitmez. Beytûlmalden bir akça isrâf itmez idi. On sene altı ay ve bir kaç gündün ibâret olan müddet-i hilâfetine bir kaç imparatorluk memâlik fethine muvaffak olarak beytûlmali hazineler ile doldurmuş ve herkese derecelerine göre [s. 20] milyonlarca mal taksim etmiş iken kendisi beyûlmale ziyân iderim diye ekseriya papuşlarını eline alub yalın ayak gezerdi. Hatta medyûnen vefât itmekle emlâki satılıb duyûnu ifâ olunmuş idi. Bir gün hutbe okurken gömleğinin on iki yerinde yama olduğu görülmüş idi. Her işine dikkat ve bizzat takayyüd eyler. Ve emn-i âsâyişi muhâfaza için gice sokaklarda gezer idi. Binaen aleyh ana bir kimsenin bir diyeceği olmayub herkes andan utanır ve mehâbetinden sakınır idi. Memâlik-i İslamiyye ziyâde vüs‘at bulup iş çoğaldıkta adâlet-i kâmile icrâsı müşkil olduğunu mülâhaza iderek ve bu halden fevkalade sıkılarak “Ya Rab ruhumu kabzet” demeye başladı. Hatta bir gün ağlarken sebebi soruldukda “Nasıl ağlamayayım ki Fırat kenarında bir oğlak zâyî‘ olsa korkarım ki Ömer’den sorulur” diye cevap virdi.

İşte vezâif-i imâmet ve hilâfet böyle dakîk olduğu cihetle Sıdık anı istihlâf iylediği gibi kendisi kimseyi istihlâf itmedi. Bu emr-i mühimmi şurâ-yı ümmete havâle eyledi. Şöyle ki:

“Ebu Lu’lu” nâm Nasrânî kölesi tarafından cerh olunub hânesine götürüldükde kendisine “Ya Emîrû’l- mü’minîn Ebu Bekir seni istihlâf ettiği gibi sen de birisini istihlâf it!” denildi. Hazret-i Faruk bunlara “Ebu Ubeyde ber-hayât olsa idi anı istihlâf ederdim. Ve niçün ettin diye taraf-ı ilâhîden sorulur [s. 21] ise Ya Rab! Resûlün Ebu Ubeyde bu ümmetin emînidir dediğini işittim de diye cevap verirdim. Yahud Ebu Ubeyde’nin az ulusu Salim ber-hayât olsaydı anı istihlâf iderdim. Rabbim su‘âl iderse ya Rab! resûlün Salim Allah’ı en ziyâde seven zâtdır didiğini işittim diye cevap virirdim” cevabını virdi. Ba’de-hu “Oğlun Abdullah’ı istihlâf it!” dinildikde anlara da “Bir hânede bir kurban yetişir” cevab-ı dindârânesiyle mukâbele etti. Ve nihayet bu emr-i hilâfeti hazret-i resûlün yaptığı gibi şurâ-yı millete havâle eyledi. Şöyle ki emr-i hilâfeti ve idâre-i maslahatı aşere-i mübeşşereden Ali ve Osman ve Talha ve Zübeyr ve Said bin Ebu Vakkas ve Abdurrahman bin Avf hazerâtının meşveretine bırakıp kendi oğlu Abdullah’ın dahi bu meclis-i meşverette bulunmasına müsâade etti ise de anın hilâfete intihâb olunmamasını ekiden tenbîh ve vasiyet iderek şerbet-i şehâdeti nûş ileyip hazret-i resûl-i ekremin yanına gitti [radiyallahu anh].

Ba’de-hu bu şurâ-yı millet ve meclis-i meşveretin ittifâk ve ittihâdıyla Hazret-i Osman bin Affan makâm-ı hilâfete tayin buyruldu. Çünkü Hazret-i Osman dahi cennetle mübşer bir zât-ı celîlü’l-kadr olmakla beraber şurût-ı imâmeti tamamen câmi‘ idi. Alim, fâzıl, sâlih, sahî, kerîm, selîm ve pek nâzik ve mahcûb ve Kureyş indinde gayet memdûh [s. 22] ve mahcûbü’l-kulûb idi. Hazret-i Sıddık’ın daveti üzerine en evvel imân idenlerin birincisi olub seksen kadar ahâli-i müslimeyi Mekke’den alıp ibtidâ diyâr-ı Habeş’e ve ba’de-hu Medine-i Münevvere’ye hicret itmiş ve teyîd-i İslam için emvâl-i keşiresini bezl iderek nice nice hidemât-ı memdûhada bulunmuş idi. On iki seneye karîb olan müddet-i hilâfetine şer’-i şerife

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Ait İmamet ve Hilafet Risalesi'nin Muhteva ve Şekil Açısından İncelenmesi

mügâyir bir harekette bulunmak şöyle dursun zengin olduğu cihetle mesârifini dahi beytûlmalden almamış idi. Fakat ne çare ki anın zamanında ehl-i İslam pek ziyade zengin olduğundan ağrâz-ı dünyeviyye çoğalmış ve ibâdet kabilinden ma'dûd olan memuriyetler medâr-ı ta'ayyüş ittihâz olunmağa başlanmış olduğundan Emevilerin sû-i idâresi neticesi olarak âhir ömründe bir fitne-i uzmâ zuhûr itmekle hâne-i hilâfet-penâhilerinde siyâm halinde ve tilâvet-i Kuran-ı azîmü'sş-şân ile meşgûl olduğu bir sırada da bâğiler tarafından şehid ettirildi [radiyallahu anh].

Hazret-i Osman'ın şehâdeti üzerine ashâb-ı kirâm ictimâ' idip makâm-ı hilâfete Esedü'l-lahü'l-gâlib Ali bin Ebu Talib hazretlerini nasb ve tayin itdiler. Çünkü Hazret-i Ali [kerremallahu veche ve radiyallahu anh] efendimiz dahi gayet âlim, fâzıl ve arif-i billah bir zât-ı hakâyık-ı iktinâh olub ezher-i cihet-i imâmete lâyıık ve müstehak idi. Azîmetle amel [s. 23] itmek âdet-i seniyyelerinden olmakla ruhsat tarafına asla meyl ve rağbet buyurmazdı. Mesâlih-i müslimîni rü'yet ve tesviye ile meşgul olmadığı gecelerde Karakil'de evkat-güzâr olarak beytûlmalden kendisine verilen mumu bile (haram olur) diye yakmaz ve şer'-i şerif uğrunda adâlet ve hakkaniyetden asla ayrılmazdı. Hatta kendisi halife-i rû-yı zemîn olduğu halde sırf kizb ve iftira olarak üzerine ikâme-i dava eden bir Yahudi'yle yan yana gelerek huzûr-ı hâkimde muhâkeme olmaktan katiyen çekinmedi. Ve bu hal-i adâlet-iştimâliyle o Yahudi'nin İslamiyet'ine sebep oldu.

İşte hilâfet böyle din ve millete fi-sebilillah hıdmet dimek olduğundan sadr-ı İslam'da şurût-ı imâmeti kâmilen câmi' olan bir zât hâlife tayîn olunurdu. Bu şartlardan birisini hâiz olmayan kimse makâm-ı hilâfete geçirilmezdi. Lakin bi-hikmetillahi te'âla cihâr-ı yâr-ı güzîn zamanlarından sonra birtakım mütegalibe zuhûr eyledi. Şurût-ı imâmete riâyet olunmaz oldu. Fâzıl dururken mefzûl halife nasb olundu. Ve bu suretle emr-i hilâfet saltanata tahavvül etti. Her halife kendi oğlunu veya biraderini veliahd etmeye kalkıştı. Binaenaleyh mürûr-ı zaman ile avâm-ı nâs hilâfetin babadan evlada intikal eder bir saltanat olduğunu zannetdi. Şurût-ı imâmetten yalnız Kureyşiyet şartına riâyet olunur idiye de bu da devr-i Sultân Selim'de mahvolup gitti. Ve andan sonra nâs [s. 24] [neûzü-bi'l-lâh] bütün bütün dalâletde kaldı.

Evet, cümlelerin malûmudur ki gerek selâtin-i Selçukiye ve gerek selâtin-i Mısıriye yüzlerce seneler icrâ-yı hükümet itdikleri halde anlardan hiç birisi halifelik iddiâsında bulunmadı. Her melik kendi zamanında Abbasilerden bir halifeye itâ'at ve inkıyâdı ve hürmet ve riâyeti kendisine bir vazîfe-i diniyye addeylemişti. Fakat hayfâ ki Sultan Selim hâiz olduğu saltanata kanaat edemiyerek eğer hilâfeti de gasbeder ise cihângîr olacağını zanneyleyerek Mısır hükümdarıyla muharebeye kıyâm eylemiş ve nihayet orada yüz binlerce Müslümanların kanına girmiş ve bu suretle Mısır'ı kabza-i teshîrine geçirmiş ve orada bulunan emanetleri bi'l-gasb güyâ kendisine hilâfet nâmını verdirmişti.

- Bâb-ı Sâni -

Ulü'l-emre itâat ve usûl-ı meşveret beyânında olub iki faslı müştemeldir.

- Birinci Fasal -

Ulü'l-emre itâat beyânındadır.

Cenâb-ı hakk Kurân-ı kerîminde “Etü'llahe ve Etü'r-resûle ve ulü'l-emri minküm” buyurdu. Bunun manası: Ey mü'minler Allah'a ve Resûlüne sizden [s. 25] ulü'l-emre yani emir sahiblerine itâat idiniz” demektir. Bu âyet-i kerîmede bâ-emr Allah'a itâatlerine sûret-i katiyede memûr olduğumuz ulü'l-emrden murâd avâm-ı nâs beyninde meşhûr olduğu vechile selâtın ve ümerâ değil belki ehl-i hâl ve akd olan ulemâ ve ehl-i icmâ'dır. Nitekim Fahreddin Râzî bu âyet-i kerîmeyi tefsir itdiği sırada “ve üli'l-emri minküm” kavli-i şerîfindeki “ulü'l-emr” den murâd ehl-i hâl ve akd olan yani: âyât-ı Kur'âniyye ve ehâdis-i nebeviyyeden ahkâm-ı istinbâtına muktedir bulunan bilcümle ulemâ-yı kirâm ve müctehidîn-i izâm olduğunu ve bu âyet delâletiyle anlara itâat bize vâcib olduğundan ber-hükm-i şer'î onların icmâ' ve ittifâkları hüccet-i kâti'a hükmünü aldığı bir sûret-i hakîmânede tefsir ve beyân ettikten sonra kendisinin bu tefsir ve beyânına vârid olan iki suâli dahi cevablarıyla beraber zikr ve ityân iylemiştir ki ber-vech-i âtî hülâseten tercüme olunur.

- Suâl-i Evvel -

“Eğer denirse ki müfessirîn (ulü'l-emr) kavlini tefsirde sizin zikrettiğiniz vechden başka birçok vechler zikrettiler.

Vech-i evvel: - Buradaki (ulü'l-emr) den murâd hulefâ-yı râşidîndir.

Vech-i sâni: - Bu (ulü'l-emr) den murâd ümerâ-yı seriyye ve kumandan-ı [s. 26] askeriyedir. Zira Said bin Cübeyr “Resûl-ı Ekrem Abdullah bin Huzafe'yi bir seriyyeye emir nasbetti. Bunun üzerine bu âyet-i celîle nüzûl olub asker-i İslâmın ana itâ'at itmeleri emr olundu” didi. İbn-i Abbas'dan dahi “Resûl-ı Ekrem Halid bin Velid'i bir orduya kumandan nasbedip göndermişti. Ammar bin Yasir de o orduda idi. Bir meselede beynlerinde nizâ' ve ihtilâf vâki olmağla bu ayet nüzûl olub ulü'l-emre itâat olunması fermân buyruldu” rivayeti naklolundu.

Vech-i sâlis: - Buradaki (ulü'l-emr)den murâd ahkâm-ı şer'iyede fetva veren ve nâsa mesâ'il-i diniyyelerini tayin eyleyen ulemâdır. Bu vech-i sâlisi İbn-i Abbas'dan rivâyet idüb Hasan Basri ve Mücâhid ve Dehhak dahi buna kâ'il olmuşlardır.

Vech-i râbi': - Bu ulü'l-emrden murâd eimme-i masûmîndir. Bu vech de Rafizî'den nakl ve rivâyet idilmiştir.

- Su'âl-i Sâni -

Bu âyetdeki ulü'l-emri ümerâ ve selâtîne hamletmek sizin dediğiniz gibi ehl-i icmâ' olan müctehidîne haml itmekden evla olub buna da vücûh-ı âtiye delâlet itmekdedir.

Evvelen: - Ümerâ ve selâtînin emirleri halk üzerinde nâfiz olub [s. 27] ehl-i icmâ'ın ise halk üzerinde emirleri nâfiz değildir. Binâenaleyh hakikat ve nefsü'l-emr de ulü'l-emr denilen zevât ancak ümerâ ve selâtîndir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Ait İmamet ve Hilafet Risalesi'nin Muhteva ve Şekil Açısından İncelenmesi

Sâniyen: - Âyet-i kerîmenin evveliyle âhiri bizim bu dediğimiz şeye münâsiptir. Zira: Hakk teâla ol âyette edâ-yı emânete ve adl ü hakkâniyete riâyeti hükkâma emredip âher âyette de “Fe-in tenâza'tüm fi şey'in fe-rudduhû ilallahi ve'r-resûlü” diye yine hükkâma eğer bir meselede müşkilâta tesâdüf iderler ise o meseleyi kitab ve sünnete ircâ itmelerini yani o meseleyi kitab ve sünnet ile hal ve fasl eylemelerini fermân buyurdu. Bu ise ehl-i cemâat değil belki ümerâya lâyıktır.

Sâlisen: - Nebî sallallahu aleyhü vessellem nâsı ümerâya itâat ve inkıyâda terğib ve teşvik hususunda mübalağa edip “Bana itâat iden Allah'a itâat ider. Emîrime itâat iden de bana itâat eyler. Bana isyân iden dahi Allah'a isyân ider. Emîrime isyân iden de bana isyân eyler” buyurdu.

Fahri Razi bu iki suâli ber-minvâl-i meşrûh irâd ettikten ve bu makamda kendisine irâd olunabilecek suâllerin bundan ibâret olacağını beyân eyledikten sonra cevaba âğâz ederek diyor ki: “Sahâbe ve tâbi'inden bir cemâatin buradaki ulü'l-emri ulemâya hamletmiş olduklarında yani ayetteki “ulü'l-emr”den murâd [s. 28] ulemâdır demiş. Bulduklarında nizâ yoktur. Binâenaleyh eğer “Biz bu âyetteki ulü'l-emrden murâd ehl-i hal ve akd olan ulemânın mecmû'udur” der isek bizim bu kavlimiz akvâl-i ümmetten hâric olmaz. Belki akvâl-i ümmetin bir kavlini ihtiyâr ve o kavlin sıhhatini hüccet-i kâti'a ile isbât etmiş olur. Ve bu suretle suâl-i evvel dahi mündefi' olur. Suâl-i sâniye gelince bu da mündefi'dir. Zira mu'terizler tarafından zikrettiğimiz vücûhun hepsi za'if olup bizim kendi müdde'âmızı ispât sadedinde ityân eylediğimiz delil ise bürhân-ı kâti'dir. Bununla beraber biz mu'terizler tarafından zikrettiğimiz vechile anlardan daha kavî vücûh ile de mu'âriza ederiz.

Evvelen – Ehl-i hal ve akd olan ulemâ ve müctehidîn icmâ' itdiler ki eğer ümerâ ve selâtînin emrettikleri şeyin hak ve sevâb olduğu delil ile malûm olursa o zaman anlara itâat vâcib olur. Bu delil ise ya kitab yani Kur'an veyahud sünnettir. İmdi ümerâ ve selâtînin emr itdikleri şeyin hak ve sevâb olduğu kitap ve sünnet ile malum oldukda onlara itaat vacip olunca bu itaat kitab ve sünneti ve Allah ve Resulüne itâatten ayrı bir kısım olmaz. Belki anda dâhil olur. Zevcenin zevce, vâlidin vâlidayne, tilmîzin üstâza itâ'ati anda yani Allah ve Resulüne itâ'atde dâhil olduğu gibi. Binâenaleyh “Etfüllehe ve etfu'r-Resule” buyrulduktan sonra [s. 29] “ve ulü'l-emr-i minkûm” buyrulmağa lüzum kalmaz. Ama eğer biz ulü'l-emri ehl-i icmâ'a hamledersek anlara itâat Allah Resulüne itâatte dâhil olmaz. Çünkü ba'zen icmâ'-ı ümmet bir hükm-i şer'îye delâlet ider ki kitap ve sünnetde o hükmü delâlet bulunmaz. Bu takdirce şu kısım yani: ulü'l-emre itâ'at kısmını Allah ve Resulüne itâat kısımlarında ayrı bir kısım kılmak mümkün olur. Bu ise (şâibe-i tekrardan hâli olmağla) evla ve râcihtir.

Sâniyen – “ve ulü'l-emr” kavli ümerâ ve selâtîne haml olunursa bu haml âyet-i kerîmede bir şurût idhâlini iktizâ ider. Yani: Nazm-ı kerîm “ve ulü'l-emr-i minkum in kânû ma'a'l-hakki” takdîri olmak lazım gelir. Zira eğer emr hakkı iltizâm ider ve hak ve sevâb olan şeyi emr eylerler ise o vakit kendilerine itâat vâcib olur. Halbuki biz bu kavli ehl-i icmâ'a haml idersek yani: ulü'l-emrden murâd ehl-i icmâ'dır dersek âyet-i kerîmede böyle bir şartı idhâl ve takdire lüzum kalmaz. Âyet-i

kerîmeyi mümkün oldukça takdîrât ve mahzûfâtдан masûn ve mahfûz kılmak ise evla ve râcihtir.

Sâlisen – Allah ve Resûlüne itâat katiyen vâcib olduğu gibi bizim indimizde ehl-i icmâ'a da itâat katiyen vâcibdir. Halbuki ümerâ ve selâtine itâat katiyen vâcib değil belki anlara itâat ekseriya haramdır. Çünkü anlar ekseriya ancak zülm ile emr ederler. Vâkı'â [s. 30] bazı mevâdda yani emrettikleri şeyin hakk ve sevâb olduğu takdirce anlara dahi itâat vâcib ise de bu vucûb bir zann-ı za'ife mübtenîdir. Binâenaleyh ayet-i kerîmedeki ulü'l-emri ehl-i icmâ'a hamli evlâ ve râcihtir. Çünkü cenâb-ı hakk resûl ile ulü'l-emri lafz-ı vâhîde cem' iderek yani her ikisine de itâat vâcib olduğımı bir cümlede derc eyleyerek “ve atiu'r-Resule ve ulü'l-emri minkum” buyurmazdı. Öyle ise “er-resûl” lafzına mukârin olarak zikr olunan “ulü'l-emr” lafzını ma'sûma haml fâcir ve fâsıka hamlden evla ve râcih oldu.

Râbi'an – Ümerâ ve selâtının işleri ulemânın fetvâlarına mütevakkıf olduğundan hakikat ve nefsü'l-emrde ulemâ-i ümerâi'l-ümerâdır. Binâenaleyh ulü'l-emr lafzı ulemâyâ haml evla ve râcihtir. Rafizîlerin didikleri gibi buradaki “ulü'l-emr” lafzını eimme-i masûmine hamletmek dahi ber-vech-i âti vücûh-ı selâseye binâen gâyet ba'iddir.

Vech-i evvel - Bâlâda zikrettiğim vehile eimme-i masûmine itâat anları bilmek ve kendilerine vuslat mukârenete muktedir olmak ile meşrûttur. Binâen aleyh eğer eimme-i mezkûreyi bilmeden evvel anlara itâati Hakk Teâla üzerimize vâcib kılsa bu teklîf teklîf-i mâ-lâ-yutâk olur. Ve eğer biz anları ve mezheblerini bildiğimiz vakit kendilerine itâ'ati bize vâcib kılsa bu halde de şu icâbın [s. 31] bir şey ile meşrût olması lâzım gelir. Yani nazm-ı kerîm “ulü'l-emri minkum in küntüm arifine bihim” takdirinde olmak icab ider. Halbuki “atiullahe ve atiu'r-Resule” kavli böyle bir kayd ile mukayyed olmadığından anlara ma'tûf olan “ve ulü'l-emri minkum” Kavlinin dahi bir kayd ile mukayyed olmayub mutlak olmasını iktizâ eyler.

Vech-i sâni – Cenâb-ı hakk bize ulü'l-emre itâati emretti. Ulü'l-emr ise siga-yı cem'idir. Halbuki Rafizîler indinde bir zamanda ancak bir imâm olabilir. Eđerçi cem' lafzını “ta'zîm için” ferd-i vâhîde haml ve itlâk mümkün ise de bu da hilâf-ı zâhirdir.

Vech-i sâlis – Cenâb-ı hakk “ve ulü'l-emri minkum” kavlinde sonra “fe in tenâzâ'tüm fî şey'in fe-ruddühü ile'llâhi ve ile'r-Resûli” buyurdu. Eğer ulü'l-emrden murâd imâm-ı masûm olsa idi “ferudduhu ile'l-imamî” buyurur idi. Öyle ise âyet-i kerîmeyi bizim zikrettiğimiz vehile tefsîr itmek yani buradaki ulü'l-emrden murâd ehl-i hal ve akd olan müctehidîn-i azâm hazerâtının mecmû'udur demek hak ve sevâb olduğu tahakkuk eyledi.

Hazret-i Razi'nin sözü burada nihâyet buldu. Âcizâne olarak biz dahi şunu ilâve ederiz ki “ulü'l-emr”den murâd mülûk ve selâtın olamaz. Zira: Cenâb-ı hakk Kuranda “inne'l mülûke izâ dahalû garyeten efsedühâ” âyet-i celîlesiyle mülûk ve selâtını zemmeyletti. Resûl-i [s. 32] Ekrem de bir hadîs-i şerîfnde “Benden sonra hilafet otuz üç sene olup andan sonra gelenler melik-i azûzdur. Yani kelb-i akur gibi

tebaayı ısıracı melikdirler” buyurdu. İş bu merkezde iken cenâb-ı hakkın bize hitaben (mülûk ve selâtine itaat idiniz) diye fermân buyurmuş olması nasıl sahih olabilir?

Fasl-ı Sâni

Usûl-ı meşveret beyânındadır.

Hakk Celle ve Alâ Hazretleri Resûl-ı Ekrem ve nebiyy-i muhterem Sallallahu Te'âlâ Aleyhi vesellem Efendimiz Hazretlerine hitaben “ve şavirhüm fi'l-emr” buyurdu ki manâ-yı münîfi “Dünyaya müteallik her işde ümmet ve ashâbınla müşâvere et” demektir.

Kâffe-i ins ve cinnin mislini ityândan âciz kaldıkları Kur'ân-ı mucizü'l beyânın delâlet ve şehâdetiyle Resûl-ı Ekrem sallallahu aleyhü vesellem efendimiz hazretleri ulûm-ı evvelîn ve ahirîni câmi' oldukları halde dünyaya müteallik her işte ashâb-ı kirâmıyla müşâvereye memûr buyrulursa artık usûl-ı meşveretin ne derece haiz-i ehemmiyet olduğunu anlamalıdır. Binâenaleyh müfessirîn-i kirâm bu babda cild dolduracak kadar makalât yazmışlardır. Fakat risâlemizin sagîr hacmine binâen biz anlardan yalnız Fahreddin Razi'nin bir makale-i hakîmânesini derc ile iktifa ideceğiz. Müşârün-ileyh diyor ki: “Resûl-ı [s. 33] Ekrem'in dünyaya müteallik umûrda ümmet ve ashâbıyla müşâvereye memûr olmasında min-vücûh faide vardır. Evvelen: Resûl-ı Ekrem Efendimizin ashâb ve ümmetiyle müşâvere buyurması onların ülüv-i mertebe ve rif'at derecelerini icâb idüb bu ise bilâhire ashâb ve ümmetin de ana şiddet-i muhabbet ve hulûs-i tâ'atlerini iktiza ider. Eğer Resûl-ı Ekrem her işi kendi kendine yapmış olsaydı bu hal ashâb ve ümmete bir nev' hakaret demek olacağından ara yerde bürûdet ve gîlzet hâsıl olarak emr-i intizâm muhtell olurdu.

Sânîyen: Resûl-ı aleyhüsselam her ne kadar akl cihetiyle ekmel-i nâs idiyse de ulûm-ı halk nâ-mütenâhî olduğundan hâtır-ı risâlet-penâhîlerine hutûr itmeyen bir maslahat ve bir menfaatin ehâdd-i nâsdan birisinin hatırına hutûr edivermesi hiç de ba'id değildir. Bâhusus dünyaya müteallik olan bir işde. Zirâ: zât-ı nübûvet-penâhîleri ashâbına hitâben: “Umûr-ı diniyenizi ben sizden ziyâde biliyorum ve siz de umûr-ı dünyeviyenizi benden ziyâde biliyorsunuz” buyurmuşdur, işte emr-i müşâvere böyle bir mühim fâideyi mutazammın olduğu içündür ki Resûl-ı Ekrem bir hadîs-i şerîfnde de (herhangi bir kavim müşâvere ile iş görürlerse beheme-hâl erşed ve esahh umûrlarına hidâyet ve vuslat olunurlar) buyurdu.

Sâlisen: Hasan Basri ve Süfyan bin Uyeyne dedikleri üzre Resûl-ı Ekrem'in ümmet ve ashâbıyla müşâvereye memûr olması ancak başkaları da müşâverede kendisine iktidâ etsinler de bu emr-i müşâvere ümmetinde sünnet olsun içündür.

[s. 34] Râbi'an: Malumdur ki bu âyet-i kerîme Uhud vakasında vukû bulan hezimet-i malûmeyi müteakib nâzil oldu. Resûl-ı aleyhüsselam ü vesselam efendimiz ibtidâ bu Uhud vakasında ashâbıyla müşâvere etti. Ashâb-ı kirâm harbe çıkmak tarafını re'y ve iltizâm eylediler. Meyl ve arzu-yı risâlet-penâhîleri ise harbe çıkmamak cânibinde idi. Ashâb-ı kirâm tarafından vukû bulan ikdâm ve ibrâm üzerine harbe

çıkıldı. Ve malum olan hezimet vâki oldu. İmdi eğer Resûl-i Ekrem bundan sonra müşâvereyi terk edeydi, anın bu terki evvelce ashâbıyla müşâvere ettiğinden dolayı kalb-i risâlet-penâhilerinde o vaka-yı dil-sûzdan ashâb hakkında bir eser-i iğbirâr kaldığına delâlet iderdi. Yani kalb-i risâlet-penâhilerinde böyle bir eser kalmadığını i'lâm için Cenâb-ı Hakk bu ayet-i kerîmeyi inzâl buyurub ba'de-mâ dahi dünyaya müteallik işlerde ashâb ve ümmetiyle müşâvere etmesini Habîb-i Ekrem'ine fermân buyurdu.

Hâmisen: Resûl-i Ekrem ashâbıyla müşâvere ettikte herkesin akl ve fehmi ne kadar olduğu ve zât-ı risâlet-penâhilerine sohbet ve sadakati ne derece bulunduğu malûm olur. Ve bu takdirce fâzıl mefzûlden temeyyüz iderek Resûl-i Ekrem her ferdin layık olduğu menzilet ve mertebesini kendisine beyân eyler.

Sâdisen: Resûl-i Ekrem bir vakada ashâbı ile müşâvere buyurdukda anlardan her biri o vaka hakkında eslah ve enfa' olan tedbiri istihrâc için kemâl derece cehd ü gayret edeceğinden ervâh-ı nâs o vakadaki eslah ve enfa' [s. 35] olan vech ve tedbir ne ise anı tahsil üzre tevâfuk eyler. Bu kadar ervâh-ı tâhirenin şey-i vâhid üzerine ittifakı ise o şeyin husûl-pezîr olmasını teshil eder.

Sâbi'an: Cenâb-ı Hakk Aleyhüsselatü Vesselam Efendimize ashâbıyla müşâvereyi emr etdikde bu emir ashâb-ı kirâmın indillah kadr ve kıymetleri olduğuna delâlet ider. Ve bu ise o ashâb-ı pür-safânın hem indillah ve hem ind-i Resûlüllah ve hem de inde'n-nâs kadr ve menzeletleri bulunduğunu ifade eder (İntihâ. Kelamü'r-Râzî).

Hak Celle ve Alâ Hazretleri, Resûl-i Ekrem ve nebiyy-i muhterem Sallallahu Aleyhi Vesselam Efendimiz Hazretlerine hitâben şu: "ve şavirhüm fi'l-emri" kavli-i şerîfiyle müşâvereyi emretmiş olduğu gibi diğer bir âyette de ehl-i İslâm'ın işi şurâdan ibâret bulunduğunu ve binâenaleyh saâdet-i uhreviyye anlara mahsûs olduğunu beyan makamında dahi "ve emruhum şurâ beynehum" buyurmuştur.

Hâtîme

Ey ehl-i İslâm! İşte kütüb-i diniyyemizin en muteberlerinden bi'l-iktibas imâmet ve hilâfet ve ulü'l-emre itâat ve usûl-i meşveretin ne demek olduğunu bu risâlede size beyân ettim. Binâenaleyh aklınızı başınıza alınız! İttihâd [s. 36] ve ittifâk idiniz! Eimme-i din tarafından beyân olunan şurût-ı imâmeti câmi' bir zât arayınız! Eğer bulabilerseniz anı halife nasbediniz. Ve eğer bulamaz iseniz Hazret-i Ömer'in yaptığı gibi (şurâ-yı millet) yani (cumhûriyet) teşkil eyleyiniz, çünkü şurût-ı imâmeti câmi' bir zât bulunmadığı takdirce imâm nasbetmek üzerinize vâcib olmadığını bâb-ı evvelde ehl-i sünnet ve'l-cema'at tarafından fırka-yı muhâlifine verilen cevapta bilip öğrendiğiniz öyle ise şurût-ı imâmetden hiçbir şartı hâiz olmayan birtakım mütegalibeye "hulefâ" ve "ulü'l-emr" nâm mukaddeselerini virmekden artık vazgeçiniz ve şimdiye kadar böyle hataya cür'et itdiğinizden dolayı da tâ'ib ve müstağfir olunuz! Zira ez-cümle imâmetin Kureyş'e mahsûs olduğuna delâlet iden "el-eimmetü min-Kureyşin" hadîs-i şerîfinin femm-i saâdetden sūduru o kadar sahîh ve o kadar muhakkaktır ki bunu inkâr ile Kurandan bir âyeti inkâr beyninde fark yoktur ve bunun için bâlâda zikrettiğimiz vechile gerek selâtn-i Mısıriyye ve gerek

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Ait İmamet ve Hilafet Risalesi'nin Muhteva ve Şekil Açısından İncelenmesi

selâfîn-i Selçukîyye yüzlerce seneler icrâ-yı hükümet ve ibrâz-ı saltanat ettikleri halde hiçbirisi hilâfet iddiasına cesaret idemeyüb anlardan her melik kendi zamanında Abbasilerden bir halife nâmına olarak ifâ-yı vazife idegelmiştir.

Bu sözden maksudumuz imâmetde şurût-ı sâire ile beraber imâmın Kureyş'ten olması dahi bir hadîs-i sahih ile sabit olduğundan şurût-ı sâireyi haiz olsa bile Kureyş'den olmayan bir kimseye halife namını virmek ve öyle bir iddiada [s. 37] bulunmak hadîs-i mezkûrî inkar demek olduğuna ve bu ise ne'üzü billah-i te'âla Kuran'dan bir âyeti inkâr mesâbesinde bulunduğu binâen mülûk ve selâfîn-i mezkûreden hiçbirisinin hilâfet iddiasına cesaret etmemiş olduğunu beyândır. Yoksa imâmette yalnız Kureyşiyet şartının kifâyet ideceğini ve binâenaleyh Kureyşden olan bir kimseyi nasıl olursa olsun halife tayîn etmek câiz olabileceğini beyân değildir. Zira âyet-i Kuraniyenin beyânât-ı sarîhasından ve ehâdis-i nebeviyyenin delâlât-ı kat'îyyesinden resûl-ı aliyetü's-selâm ile hülefâ-yı erba'asının hayret-bahşâ-yı ukûl olan o muâmelât-ı âdilânelerinden katiyen malûmumuz olmuştur ki İslamiyet, hürriyet ve müsâvât ve adâlet ve fukarâya muâvenet gibi hâdim-i insaniyet ve hâmi-i beşeriyet olan esaslar üzerine mübteni olduğundan şeriat beyzâ-i Ahmediye, mülûkâne ve zâlimâne icrâ-yı hükümet iden bir kimseye halife nâmını virmez ve makâm-ı hilâfette bulunan bir emir, Kureyşden olsa dahi resûl-ı aliyhü's-selam ve hülefâ-yı râşidîn meslekinde olmadıkça ve kendisini ehâdd-i nâs menzilesine tenzil etmeyerek her fiilinde de adâlet ve hakkâniyetten ayrıldıkça ana itbâ'ı tecvîz eylemez.

Hazret-i İmâm-ı A'zâmın hülefâ-yı Abbasiyye'nin ikincisi olan Mansur'a itaât itmeyip ve anın kadılık vazifesini deruhde eylemeyip hapishanede yediği dayaklardan müteessiren şehid olarak vefat etmiş olması dahi şu müdde'âmızı ispata kifâyet ider.

[s. 38] Bir kere düşünelim hazret-i imâm, Mansur'a niçün itaat itmedi? Ve ne için anın kadılık vazifesini kabulden imtina' eyledi? Ve hatta bundan dolayı hapishanede dayak altında şehiden vefat edip gitdi. Mansur Kureyşden olmadığı için mü? Hayır! Anın için değil, Zira Mansur hem Kureyşden ve hem de Kureyşin sülâle-i Resûl olan ben-i Hâşim kolundan idi. Acaba kadılık fena bir memuriyet olduğu için mi idi? Hayır! Anın için de değil. Zira hazret-i imâm eğer kadı olursa kendisinin ber-vech-i hakkâniyet ifâ-yı vazife ideceğini ve bu halde indillâh ecr-i cezîle nâil olacağını pekala bilirdi. Hazret-i İmâm'ın Mansur'a itaât etmemesi, şunun için idi ki Mansur her ne kadar Kureyşden ve hem Benî Hâşim'den idi ise de şurût-ı imâmeti kâmilen câmi' değildi. Şurût-ı imâmeti kâmilen câmi' olan Cafer Sadık var iken Mansur'un hilâfeti sahih olmadığını ve eğer ana bi'at ider ve kadılık vazifesini de deruhde eyler ise hilafetin adem-i sıhhatine binâen şer'ân hükmü nâfiz olmayacağını bildiği için Hazret-i İmâm habishanelerde dayaklar altında şehiden vefat etmeyi Mansur gibi namêşrû' bir halifeye bi'at ve ana itaate tercih eyledi. Hazret-i imâm, şurût-ı imâmeti kâmilen câmi' değil diye Resûl-i Ekrem efendimiz hazretlerinin ammi-zâdelerinden bulunan Mansur'a bi'at etmez ve anın kadılık vazifesini deruhde eylemez ve kendisine halife nâmını virmez ise biz de o makâm-ı akdesi asla münâsebet ve liyakati olmayan bir melik-i cebbâra halife nâmını vermek ve anın tarafından kadı

nasbolunup [s. 39] icrâ-yı ahkâm etmek ne derecede bâtil olduğunu erbâb-ı diyânet ve ashâb-ı hamiyetin vicdanlarına havâle ideriz.

Ey millet! Şeriat nâmına tekrar iderim ki aklınızı başınıza alınız! Böyle Allah ve Resûlünün takbih eylediği birtakım mülûk-i cebâbireye ve gürûh-ı mütegalibeye inkıyâd ve itaatten sarfınazar ediniz. Zira sizin anlara karşı göstermiş olduğunuz ve göstermekte bulunduğunuz inkıyâd ve itaat ne İslamiyete, ne de insaniyete tevâfuk iden şeylerden değildir! Dünya ve ahiret saâdetlerine nâil olmanız için şeriat-ı Ahmediyye size iki meslek gösteriyor: birisi, bir halife-i hakka tabi'iyet, diğeri de, ru'yet-i umûr için te'sîs-i cumhûriyet. Halbuki siz bunlardan hiçbirisine sülûk etmiyorsunuz. Emvâl ve evlâdınızı bir hükümet-i zâlimeye teslimde devam ediyorsunuz. İslam'da ağniyadan münasip bir virgü almak ve o virgü ile fukarâya muâvenet etmek ve hârice karşı esbâb-ı mukâvemeti ihzâr eylemek ve sâire gibi maksadlara binâen hükümet teşekkül edip halbuki şimdi bu maksadların hiçbirisi îfâ olunmadığını ne için düşünmüyorsunuz? Kütüb-i şer'iyemizin beyânından nazar-ı kat' edelim, bir milletin birtakım zalimeye esir olmasını ve anların sefâhatleri uğurunda mahvolup gitmesini ukûl-ı selime erbâbı acaba tahsin eder mi? Ve acaba Allahu teâla insanlara böyle bir şeyi emreyler mi?

Avrupalıların tazyikleri üzerine hükümet geçenlerde bir (bütçe) ilân [s. 40] etti. Hükümetin bundan maksadı ise güyâ umûr-ı maliyyemizin Mart'tan sonra muntazaman cereyan edeceğini Avrupalılara göstermek idi. Gazetelerde elbette görmüş ve okumuşsunuzdur ki bizim (bütçe) şimdiye kadar her sene iki milyon lira açık virmekte imiş de bu kere ma'âşât ve masârifâtın bir kısmından yüzde on beş kesilerek ve bazı virgülere de zam ve ilâve idilerek îrâd ile masraf arasında tevâzün hâsil olacak ve senevî de seksen bin lira kadar fazla kalacak imiş.

Bu bütçenin katiyen asl ve esâsı olmayub mücerred Avrupalılara kül yutturmak için tertip olunmuş bir hud'adan ibaret olduğu erbâb-ı vukûf nezdinde malûm olduğundan ve zaten Avrupa gazeteleri de bu bütçe aleyhinde sütunlar doldurmakta olduğundan biz şu ilân olunan bütçenin doğru olup olmadığına dair bir şey söylemeyeceğiz. Biz yalnız şunu diyeceğiz ki hükümet, şimdiye kadar menâfi'-i mülk ve millete ait ne gibi masraflar ihtiyârına mecbûr olmuş ki beher sene milletten aldıkları on sekiz milyon lira hâsılât o masraflara kifâyet itmiyor imiş de beher yıl bütçe iki milyon lira açık viriyormuş? Acaba hükümet bu pâra lirayla Avrupalıların yaptıkları gibi sevâhili muhâfaza için donanmalar mı teşkil idiyormuş? Yoksa kurup topları ve mavzer tüfenkleri gibi esliha-yı cedîde ile asâkiri teslih mi veyahud fûnûn-ı hâzıraya tevfikân serhadleri tahkîm mi, yoksa ibtidâ-yı İslam'da olduğu gibi [s. 41] fukarâ-yı milletin ihtiyacât-ı zarûriyyesini def' mi eyliyormuş?

Heyhat! Yine de heyhat! Eğer öyle olsa idi bugün biz de bir adam sırasına geçerek Avrupalıların masharası olmaz ve ra'iyemiz bulunan Rum ve Ermenilerin isyanlarına meydan virmez ve milletimizi de bu hal-i felâket-iştîmâle dâçar etmezdik!

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Ait İmamet ve Hilafet Risalesi'nin Muhteva ve Şekil Açısından İncelenmesi

Sevâhili muhâfaza için donanmalar teşkil etmek ve serhadleri fûnûn-ı cedîdeye tevfikân tahkîm eylemek ve fukarâ-yı milletin ihtiyacâtını def' etmek ve Rum ve Ermeni gibi bazı reayanın isyanlarına meydan virmemek şöyle dursun sevâhilin kâffesini Avrupalılara teslim eyledik. Elimizde bulunan beş on gemiyi tersane havuzlarına çekerek yirmi seneden beri o murdar suların içinde çürütüp mahvettik! Hîn-i hâcette bir tarafa bir tabur asker sevk edecek ve düşmana karşı gelebilecek bir gemi bile bırakmadık! Daha garibi şu ki postalarımızı idâre edecek posta vapurlarımız bile olmadığından postalarımızı ecebi gemileri vasıtasıyla naklettirmeye başladık. Ve bu kadar bir iş yapamadığımızdan dolayı ecânibden olsun utanmadık! Virgü nâmına milletin tava ve tencere ve sâire gibi levâzım-ı beytiyyelerine varıncaya kadar satıp akçelerini ahzla kendilerini Afrika vahşilerinden daha bedter bir hâle koyduk! Rum ve Ermeni isyânlarına karşı da hiçbir kuvvet ve satvet ibrâz idemedik. Belki istediklerinin bir kısmını virüb bir kısmını da [s. 42] karîben vireceğimizi va'ad itdik!

Bu halde “şu on sekiz milyon liranın mahall-i sarfı ne imiş” mi diyeceksiniz?... Ne olacak, mücerred Sultan Hamid'in istiklâl ve istibdâd-ı şahsîsini milletten muhâfaza için tertîb ve tanzîm olunmuş birtakım maaşât-ı sefîhâne ve sarfiyât-ı mübezzirânesi imiş.

İşte anladınız ya! Bu on sekiz milyon lira şu ma'aşât ve isrâfâta sarf olduğu halde irâd-ı masrafa tekâbül itmediğinden maliyemiz beher sene iki milyon lira borç ediyormuş da bu kere bir komisyon marifetiyle o maaşât ve israafâtdan yüzde on ve yüzde on beş tenkîs edilerek ve bazı virgülelere de zam ve ilâve olunarak irâd-ı masrafa bi't-tekâbül bütçede tevâzün hâsıl itdirilmiş!

Ey erkân-ı hükümet. Ve ey vükelâ-yı millet! Hele Allah'dan korkmuyorsunuz, kuldân da hayâ itmiyorsunuz ki böyle bir bütçeyi bütün âlem-i medeniyete karşı neşr ve ilân ediyorsunuz? Haydi, farzedelim ki sizin gösterdiğiniz vechile maaşât ve israfâtdan bir mikdar tenzîl ve bazı virgülelere zam ve ilâve ile de vâridâtı tezyîd suretiyle bütçede tevâzün hâsıl olsun. Fakat bunda millete ait ne menfaat var? Vazife-i hükümet yalnız teb'adan türlü türlü nâmlarla virgü tahsil ederek padişah ile avanesinin sefîhâne ve mübezzirâne bir surette maişetlerini te'min etmek midir? Daha [s. 43] açık söyleyelim. Yalnız bir padişah ile anın idâre-i keyfiyyesine hizmet eden memûrîni iâşe için mi teşkil-i hükümete lüzûm görülmüştür? Böyle bir hükümet bizden başka hangi millette görülmüş veya işitilmişdir? Şerâyi'-i İlahiye böyle bir hükümetin erkânına “zaleme” nâmını virerek anlarla mukâteleyi insanlara emrettiği gibi, kavânin-i medeniyet dahi anlara “hazele” ünvanını virerek bu makûle millet mikroblarının âlem-i insâniyetden mahv ve izâlesini hükm eylemiştir.

Ey talebe-i ulûm. Siz de artık dalkavukluğu bırakınız! Kürsi-yi vaaza çıktığınızda: “etiullahe ve etiu'r-Rasule ve ulü'l-emri minkûm” âyet-i celîlesiyle bi'l-istidlâl bu felaketzede ahaliyi şu gürûh-ı zaleme ve bu kavm-i hazele ye itaate teşvikten vazgeçiniz! Böyle bir hata-yı azîme cür'ette Allah ve Resûlünden havf ve hayâ ediniz! Dininizi dünyaya deşîşmeyiniz! Hem siz, bu cabbâr ve gaddâr heriflerden ne istifâde bekliyorsunuz? Şimdiye kadar bunlardan ne iyülük gördünüz? Daha üç sene

evvel hiçbir şeyden haberdâr olmadığınız ve o gürûh-ı eşkiyaya karşı hiçbir hareket-i mütehâlifede bulunmadığınız halde sizi birden bire toplayarak ve gırâmâvona? doldurarak vapurlara nakl ile diyâr-ı ba'îdeye tard ve teb'îd ettiklerini unuttunuz mu? Yirmi sene medrese köşesinde ifnâ-yı vücûd iderek ve bin türlü ezâ ve cefâlar ile imtihân virerek nihâyet nâil olacağınız şu yüz kuruş maâşdan ibâret değil mi? Halbuki Maârif Nezâreti size çömezlik idemeyecek ve huzurunuzda iki lakırdı söylemeye [s. 44] kâdir olamayacak birtakım çoluk çocukları bin, bin iki yüz kuruş ve daha ziyâde maâşla şuraya buraya muallim tayin ediyor. Ve siz varıp oradan bir ders istediğiniz vakit size darümuallimîne girip oradan bir şahadetnâme almanız tavsiye eyliyor. “Bunlar, yirmi sene tahsil-i ulûm itdikten sonra İstanbul’un en büyük ricâl-i ilmiyyesi huzurunda fûnûn-ı âliye ve ulûm-ı âliyyeden imtihân virerek ibrâz-ı liyâkat itmişlerdir” demiyor.

İmdi, bu halin sizi mahv itmek için kurulmuş bir plan olduğunu hala anlayamadınız mı? Elinizde bir mekteb-i nüvvâbınız var idi. Anı da bitirmek için bir mekteb-i hukuk açıldı. Hatta nüvvâba aid her dersin o mektebde tedrisine emirler virildi. Siz bundan olsun bir şey anlayamadınız mı? Bunun sebebini el-ân bilemediniz mi?

Elbette bilmiş ve anlamışsınızdır. Öyle ise bu zâlim heriflerin kavuklarını sallamadan ve idâre-i keyfiyelerine hizmet eder sözleri söylemeden sarfınazar edin de milleti ya bir halife-i hakka tabiiyyete veyahud “tesîs-i cumhûriyet” ve usûl-i meşverete teşvik ve tergîbe sa’y u gayret idiniz! Çünkü bu yoldaki teşvikât ve tergîbâtınızın muvâfık-ı şer’-i şerîf olduğunda şüphe yoktur! Zira şu risâlemizin münderecâtından nazar-ı kat’ ile sûret-i muhakkakada malûmunuzdur ki İslamiyet, adeta bir “cumhûriyet” demek olup gerek Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallahu teala aleyhi vessellem ve gerek hülefâ-yı râşidîn efendilerimiz [s. 45] hazerâtı kendi kendilerine hiçbir iş görmezler ve cümlesi “cumhûriyet” şeklinde birer idâre teşkil iderek kendilerini o idâre-i cumhûriyetin reisi mesâbesinde bulundurlar idi.

Binâenaleyh eğer siz, milleti bir “cumhûriyet” teşkiline teşvik ve tergib ederseniz Resûl-i Ekrem ve hülefâsının mesleklerine halkı teşvik etmiş olursunuz. Ve bu teşvikten dolayı indillah me’cûr dahi olursunuz. Eğer bunu yapamaz iseniz, bari milleti bir “meclis-i meb’ûsân” teşkiline sevk ve teşvik ediniz. Çünkü bu da şer’-i şerîfe muhâlif bir iş değildir! Zira “meclis-i meb’ûsân” demek, mesâlih-i ümmeti ru’yet ve temşiyet için toplanmış bir “cemiyet” demek olup icrâsına dinen memûr olduğumuz müşâvere-i ümmet ve şûrâ-yı milletin diğer bir ismidir.

Bunun içindir ki, Hazret-i Ömer, âhir ömründe hilâfeti ve idâre-i maslahatı şûrâ-yı ümmete havâle ettiği gibi, esnâ-yı hilâfetinde beher sene vilâyetlerden müntehib birer adam Medine-i münevvereye celb iderek anlarla dahi bi’l-istişâre mesâlih-i müslimîni ru’yet ve temşiyet buyurlardı. Hatta bu meb’ûslardan birisi gâyet cerbezeli olmağla Hazret-i Ömer anın bu cerbezeden bulunduğu memlekette ahaliye zulmedeceğini zann ile bir sene meb’ûslar vazifelerini ikmâl idüb avdet idecekleri sırada hâlini ve etvârını ve ahlakını gereği gibi anlamak için o meb’ûsu salıvermedi, çend mâh [s. 46] yanında alıkoyduktan sonra anın bu cerbezesi mahzâ

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Ait İmamet ve Hilafet Risalesi'nin Muhteva ve Şekil
Açısından İncelenmesi

eser-i zekâ olub ahlakında hiçbir günâ fenâlık bulunmadığını layıkıyla anlayınca mûma-ileyhin avdetine de müsâade buyurdu.

Demek oluyor ki, bizim dahi yapmak istediğimiz meclis-i meb'ûsân, bundan bin üç yüz sene evvel Medine-i Münevvere'de Hazret-i Faruk tarafından küşâd olunmuş bir şeydir ki "Ashab-ı kennücûmi bieyyihim ihtedeytüm" hadîs-i şerîfi mantûk-ı münîfince sebab-i hidâyet ve ayn-ı şeriatımızdır!

(Temmeti'r-risaletü bi-himmeti ruhî men hâtemet bihi'n-nübüvvetü ve'r-risaletü)

Mütâla'a-i Mahsûsa

Kanûn-ı Esâsi'ye derc olunan işbu risâle-i hakikat-isâleye dair mütâlaa-yı mahsûsamız ber-vech-i zîrdır.

İki cihanda selâmet ve saâdet kavâidini temhîd ve beyân eden dîn-i mübîn-i İslâm'ın teşkil ettiği hükümet hattızâtında şûrâ-yı usûl-ı müstahsenesine müstenid bir nev' cumhûriyet demek olduğuna şüphe yok ise de vâ-esefâ ki birtakım mülûk-i mütegalibe ve cebâbire o usûl-ı müstahsene-i diniyyeyi kendi istibdâdlarına kurban edivermişler ve birtakım ikbâl-perest ulemâyı âlet ittihâz iderek ezhân-ı umûmiyye-i İslâmiyye'den külliyyen silmeye muvaffak olmuşlardır. Hatta cumhûriyet ve bizim şûrâ demek istediğimiz meşrûtiyet kelimeleri elsine-i İslamiyye'de adeta birtakım elfâz-ı efrensiyye makâmında telakki idilmekte bulunmuştur. Ma'a-hâzâ her ne şekilde ise hükümetten maksad hukûk-ı ümmet ve reayâyı vikâye ve mülki ecânibin tecâvüz ve ta'addisinden muhâfaza için esbâb-ı lâzımeyle istikmâl ve birtakım fukarâ ve acezeye muâvenet ve saire gibi umûrdan ibâret bulunmasına nazaran efkârını tervîc etmekte olduğumuz Osmanlı İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin nizâmnamesi mücibince hilâfetle saltanatın yine sülâle-i âl-i Osman'da kalması ve lakin umûr ve mesâlihi ümmetin en sağlam zamânı olmak üzere şer'-i şerîfe muvâfık sûrette tesis olunacak Meclis-i Meb'ûsân marifetiyle tesviyesi husûl-ı maksada kâfi ve siyâset-i hâzıraya mutâbıktır. Bununla beraber efrâd-ı aile-i saltanatın hüsn-i ta'lîm ve terbiyelerine fevkalade dikkat ve riâyet olunmak da lazımdır. Herhalde şimdiki müstebiddâne idâre-i hükümeti tebdil ve hükümet-i meşrûta tesis ve teşkil eylemek en eslem bir vazife ve selâmet-i mülk ve saâdet millete yegâne ve emîn bir çare olduğu beyân olunur. Bir hânedâna aid olan şimdiki İngiltere hükümetine cumhûriyet denmiyorsa da Fransa cumhûriyetinden ziyâde terakkiye, hürriyete müsâid adâlet ve insâniyete de hâdimdir. Evâil-i İslâm'da intihâb olunmuş olan hülefâ-yı râşidîn bir müddet-i muayyene ile intihâb olunmamışlar ve Kureys'den bulunmuşlardır. Demek ki o zaman-ı mes'adet-i iktirândan tayîn-i müddet şurût-ı intihâbdan add olunmamış yalnız halifenin evsâf-ı matlûbe ile beraber [s. 48] Kureys olması meşrût bulunmuşdur. Asr-ı hâzırda her halifenin Kureysî olması gayet müşkil olduğundan Âl-i Osman hânedânına Türkiye saltanatıyla Haremeyn-i şerifeyn hizmetinin aid olmasına ve hanedan-ı müşârun-ileyh efradından padişah buyurulan zatın halife tesmiye olunmasına her bir âkil itiraz itmez. Kureysî Arablar bile Kureysiyetden gayri evsâf-ı imâmeti hâiz oldukça hilâfetini tasdik ve emrine itaat

ederler. Bâhusûs “evsâf-ı imâmeti hâiz olan bir imâm Habeşî bir abd olsa bile ana itaat ve inkıyâd ediniz” meâlinde de diğerk hadîs-i şerîf dahi vardır. Binâenaleyh zamanın mukteziyâtına göre amel ve hareketin tatbik lüzumu aşikârdır. Ancak amelin âdilâne, hareketin âkilâne olması lâ-büdd ve lazımdır. Vallahü'l-muvaffağü ve'l-müsteanû.